OIKEUSMINISTERIÖ
JUSTITIEMINISTERIET

Yksityisoikeus- ja oikeudenhoito-osasto

LsN Salla Silvola

OM:n vastaus

10.5.2022

Eduskunnan lakivaliokunta

Hallituksen esitys eduskunnalle vanhemmuuslaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 132/2021 vp), LA 13/2020 vp ja LA 20/2021 vp

Oikeusministeriö vastaa tässä asiakirjassa lakivaliokunnassa kuultujen asiantuntijoiden lausuntoihin ja valiokunnan jäsenten esittämiin kysymyksiin. Asiakirjaan on koostettu myös kaikki ministeriön asiassa aiemmin antamat vastaukset.

Perustuslakivaliokunta on antanut lausuntonsa asiassa (PeVL 26/2022 vp). Perustuslakivaliokunta esittää lausunnossaan, että esitykseen sisältyvät lakiehdotukset voidaan käsitellä tavallisen lain säätämisjärjestyksessä.

1 Yleisiä huomioita

1.1 Hallituksen esityksen piiriin otettujen ehdotusten kattavuus ja asiantuntijatahojen yleinen suhtautuminen

Asiantuntijoiden yleinen suhtautuminen hallituksen esityksessä esitettyihin ehdotuksiin on myönteinen. Osa kuultavista tahoista on kuitenkin esittänyt huomautuksia siitä, että esityksen piiriin otettujen ehdotusten piiri on jäänyt liian suppeaksi. Erityisesti sateenkaarijärjestöt, kuten *Sateenkaariperheet ry*, *Seta ry*, *Trans ry* ja *Monimuotoiset perheet –verkosto,* osa muista järjestöistä (*Naisjärjestöjen keskusliitto* ja *Väestöliitto*) sekä *Lapsiasiavaltuutettu* olisivat toivoneet, että esityksessä olisi pohdittu tai että lähitulevaisuudessa pohdittaisiin toteutettua laajemmin pyrkimystä sukupuolineutraaliin sääntelyyn. Mainittujen järjestöjen lisäksi myös *Lastenvalvojat ry* ja *Tasa-arvovaltuutettu* olisivat toivoneet, että mukaan olisi otettu myös transväestön vanhemmuutta koskevat sääntelytarpeet. Osa järjestöistä olisi toivonut lisäksi, että hallituksen esityksessä olisi tarkasteltu myös mahdollisuutta useampaan kuin kahteen oikeudelliseen vanhempaan sekä vanhemmuuden vahvistamiseen osapuolten keskinäisen sopimuksen pohjalta.

Eräät asiantuntijat (muun muassa *Espoon kaupunki*, *Maahanmuuttovirasto* ja *professori Markku Helin*) ovat tuoneet esiin, että erityisesti maahanmuuttajaväestön kasvaessa on ilmennyt kasvavassa määrin tarve lainsäädännölle, jonka nojalla voitaisin selvittää oikeusgeneettisten tutkimusten avulla myös synnyttäneen äidin vanhemmuutta ja sen perusteella vahvistaa tai kumota synnyttäneen äidin äitiys.

Postiosoite Postadress	Käyntiosoite Besöksadress	Puhelin Telefon	Faksi Fax	S-posti, internet E-post, internet
Oikeusministeriö PL 25 FI-00023 Valtioneuvosto Finland	Eteläesplanadi 10 00130 Helsinki Finland	0295 16001 Internat. +358 295 16001	09 160 67730 Internat. +358 9 160 67730	oikeusministerio@om.fi www.oikeusministerio.fi www.justitieministeriet.fi

Yksittäisten asiantuntijoiden lausunnoissa esitettiin toive, että vanhemmuuslain soveltamisalaa tulisi laajentaa myös kuolleena syntyneisiin lapsiin (*Monimuotoiset perheet –verkosto*, *Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri)* ja toive adoptiolainsäädännön ja hedelmöityshoitoja koskevan lainsäädännön uudistamisesta (*Monimuotoiset perheet –verkosto*, *Sateenkaariperheet ry*). Myös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua lakia ehdotettiin ehdotetun teknisen muutoksen lisäksi muutettavaksi myös lain aineellista sisältöä (*professori Markku Helin*).

Oikeusministeriö:

Vanhemmuuslain valmistelu perustuu pääministeri Sanna Marinin hallituksen hallitusohjelmaan, johon on kirjattu, että äitiys- ja isyyslait yhdistetään vanhemmuuslaiksi. Koska kumpikin uudistuksen pohjana olevista laeista on ollut voimassa vasta suhteellisen lyhyen ajan, uudistuksen lähtökohtana on äitiys- ja isyyslakien yhdistäminen. Samalla on katsottu olevan mahdollista selvittää ja toteuttaa äitiys- ja isyyslakien tähänastisessa soveltamiskäytännössä tarpeelliseksi katsotut muutostarpeet. Lainsäädäntöhankkeen suunnittelu ja resursointi on tehty tältä pohjalta. Nykysääntelyn peruslähtökohtia (luopuminen keskeisistä isyys- ja äitiys -käsitteistä, mahdollisuus useampaan kuin kahteen oikeudelliseen vanhempaan) kriittisesti arvioiva muu sääntelytapa olisi edellyttänyt huomattavasti laajempaa valmistelua ja sen yhteydessä olisi tullut tunnistaa toteutettua laajemmin uudistukseen liittyvät sekä teknisten että sisällöllisten seurannaismuutosten suhteet ja analysoida eri vaihtoehtoja ja niiden vaikutuksia. Oikeusministeriö teettää kuitenkin vielä tämän hallituskauden kuluessa laajemman selvityksen monimuotoisten perheiden kohtaamista lainsäädännöllisistä haasteista.

Kuten hallituksen esityksessä (s. 43) ja lakivaliokunnan mietinnössä äitiyslakia koskevasta kansalaisaloitteesta (LaVM 1/2018 vp, s. 5) todetaan, transsukupuolisten henkilöiden vanhemmuuteen liittyvät erityiskysymykset on perusteltua ja tarkoituksenmukaista ratkaista translain uudistamisen yhteydessä. Sosiaali- ja terveysministeriössä on parhaillaan vireillä translainsäädännön uudistamista koskeva lainsäädäntöhanke. Ministeriön asettaman virkamiestyöryhmän ehdotukseen uudeksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sisältyi myös ehdotus sääntelyksi oikeudellisen sukupuolensa vahvistaneen henkilön vanhemmuudesta. Ehdotus on ollut lausuntokierroksella ja sosiaali- ja terveysministeriö viimeistelee esitystä.

Tarve synnyttäneen äidin selvittämistä, vahvistamista ja kumoamista koskevalle lainsäädännölle nousi esiin vanhemmuuslain lausuntokierroksen yhteydessä. Näin merkittävä laajennus voimassaolevaan lainsäädäntöön, johon alustavan arvion mukaan kuuluisi myös vastentahtoisten oikeusgeneettisten tutkimusten sääntelyn laajentaminen synnyttäneisiin äiteihin, olisi ollut liian laaja muutos toteutettavaksi esityksen jatkovalmisteluvaiheessa. Oikeusministeriö on arvioinut todetun sääntelytarpeen kiireelliseksi ja asiaa valmistelemaan on perustettu työryhmä, jonka toimikausi alkoi 2.5.2022 ja jatkuu 28.2.2023 asti. Työryhmän työskentelyä seuraamaan tullaan asettamaan seurantaryhmä myöhemmin tänä keväänä.

Adoptioita, hedelmöityshoitoja tai lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön ehdotettua laajempi uudistaminen ei ole tällä hetkellä vireillä tai suunnitelmissa oikeusministeriössä. Kuolleena syntyneiden lasten osalta oikeusministeriö toteaa, että vaikka asia on perheiden näkökulmasta yhtä merkittävä kuin lapsen kuolema heti syntymän jälkeen, oikeusjärjestelmän perusteiden näkökulmasta kuolleena syntynyt lapsi ei ole oikeuskelpoinen oikeussubjekti eikä näin ollen voi olla lainsäädännössä määriteltyjen oikeuksien tai velvollisuuksien kohteena.

Kuolleena syntyneellä lapsella ei ole Suomen oikeusjärjestelmän mukaan esim. perintöoikeutta (perintökaari 40/1965, 1:1). Kuolleena syntynyttä lasta ei ilmoiteta väestötietojärjestelmään eikä hänelle näin ollen myönnetä myöskään henkilötunnusta (Valtioneuvoston asetus väestötietojärjestelmästä 128/2010, 32 §). Kuolleena syntynyttä lasta ei merkitä myöskään väestötietojärjestelmään vanhempiensa tietoihin. Hallituksen esityksessä eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta (HE 309/1993 vp, jakso 3.3) todetaan perusoikeuksien alkamisajankohdasta seuraavasti (alleviivaus lisätty): ”*Ehdotuksen lähtökohtana on, että perusoikeudet kuuluvat luonnollisille henkilöille heidän elinaikanaan. Ihminen tulee siten perusoikeuksien haltijaksi täysimääräisesti syntymänsä hetkellä ja on niiden suojan piirissä kuolemaansa asti.*” (ks. perusoikeuksien soveltamisalasta esim. Veli-Pekka Viljanen, Perusoikeuksien soveltamisala, jakso Perusoikeussuojan alkaminen ja päättyminen, teoksessa P. Hallberg, H. Karapuu, T. Ojanen, M. Scheinin, K. Tuori, V-P. Viljanen (toim.) Perusoikeudet, Helsinki 2011).

1.2 Virheellisesti vahvistetut vanhemmuuden korjaamismekanismit

Lakivaliokunta on pyytänyt oikeusministeriötä tekemään koosteen ehdotettuun vanhemmuuslakiin sisältyvistä erilaisista virheellisesti tunnustetun tai vahvistetun vanhemmuuden korjaamismekanismeista. Eri mekanismeja koskevia asiantuntijoiden yksityiskohtaisia huomautuksia käsitellään tarkemmin tämän asiakirjan osassa 2.

Oikeusministeriö:

Epäselvissä tapauksissa lasta ei tulisi tunnustaa ennen lapsen syntymää. Tunnustamismahdollisuus ennen lapsen syntymää otettiin käyttöön vuoden 2015 isyyslain kokonaisuudistuksen yhteydessä niin sanottuja selviä tapauksia varten. Tätä ilmentää muun muassa ehdotus säilyttää muuttamattomana voimassa olevat säännökset neuvolan velvollisuudesta kieltäytyä ottamasta vastaan tunnustamista, jos asiaan liittyy epäselvyyksiä (19.4 §). Ennen syntymää annettu tunnustaminen voidaan myös jatkossa perua ennen lapsen syntymää, jos epäselvyyttä ilmenee tunnustamisen jälkeen, mutta ennen lapsen syntymää (20 §). Tunnustaminen on ehdotuksen mukaan edelleen mahdollinen myös lapsen syntymän jälkeen, jolloin oikeusgeneettisten isyystutkimusten avulla voidaan varmistua lapsen geneettisestä vanhemmuudesta ennen tunnustamista (21 §).

Jos epäily omasta vanhemmuudesta kuitenkin herää vasta lapsen syntymän jälkeen ja lapsi on tunnustettu ennen lapsen syntymää, esityksessä ehdotetaan mahdollisuutta selvittää lapsen vanhemmuus vanhempien pyynnöstä lastenvalvojalla lapsen syntymän jälkeen kuuden kuukauden ajan (6.3 § 1 kohta). Tällä hetkellä kyseinen mahdollisuus on avoin vain aviopuolisoille, jos lapsen isyys perustuu isyysolettamaan, mutta ei siis tapauksissa, joissa lapsi on tunnustettu ennen lapsen syntymää. Myös perheen ulkopuolinen henkilö voi tunnustaa tai ilmoittaa aikovansa tunnustaa lapsen, jolloin vanhemmuus voidaan selvittää oikeusgeneettisten tutkimusten avulla, jos lapsen oikeudelliset vanhemmat tämän hyväksyvät (6.3 § 2 kohta). Jälkimmäinen mahdollisuus sisältyy myös voimassa olevaan lainsäädäntöön eikä sille ole asetettu määräaikaa. Digi- ja väestötietovirasto (DVV) voi kaikissa edellä mainituissa tapauksissa ratkaista asian vanhemmuuden selvittämisessä ilmenneiden seikkojen perusteella (45 §). Kahdessa ensiksi mainitussa tilanteessa DVV vahvistaa, että vanhemmuuden tunnustanut mies ei ole lapsen isä, jos DNA-tutkimukset eivät tue isyyttä. Tälle ratkaisumahdollisuudelle on asetettu vuoden määräaika (45.2 §). Kolmannessa

tilanteessa, jossa perheen ulkopuolinen henkilö on tunnustanut lapsen, aiemmin vahvistettu isyys kumoutuu samalla, kun uuden tunnustajan isyys vahvistetaan.

Virheellisesti vahvistettu vanhemmuus voidaan korjata myös tuomioistuinmenettelyssä. Isyyden kumoamista koskevan kanteen saa käräjäoikeudessa nostaa edelleen lapsi, lapsen synnyttänyt äiti tai se, jonka isyys on avioliiton perusteella todettu tai DVV:n päätöksellä vahvistettu (46 §). Tunnustetun äitiyden kumoamista koskevan kanteen saa nostaa lapsi, lapsen synnyttänyt äiti tai se, jonka äitiys on DVV:n päätöksellä vahvistettu (47 §). Lapsen kanneoikeutta voi käyttää lähtökohtaisesti vain 15 vuotta täyttänyt lapsi itse. Alle 15-vuotiaalle tai sellaiselle 15 vuotta täyttäneelle lapselle, joka ei mielenterveyden häiriön, kehitysvammaisuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi kykene ymmärtämään asian merkitystä, voidaan kuitenkin määrätä edunvalvoja lapsen kanneoikeuden käyttämistä varten, jos siihen on lapsen edun kannalta erittäin painava syy (48.1 §). Isyyden tai äitiyden kumoamista koskevan kanteen saa nostaa myös se, joka katsoo olevansa lapsen vanhempi, jos ehdotetussa 48 §:n 2 momentissa asetetut edellytykset täyttyvät. Perheen ulkopuolisen henkilön oikeutta kumoamiskanteen nostamiseen käsitellään erikseen seuraavan otsikon alla.

Voimassa olevat, vanhemmuuden kumoamiskanteisiin liittyvät määräajat ehdotetaan säilytettäviksi (50.1 §). Lapsen oman kanneoikeuden käyttämiselle ei ole asetettu määräaikaa. Oikeusministeriö on vastannut määräaikasääntelyä koskeviin huomautuksiin aiemmissa lausunnoissaan ja oikeusministeriö edelleen puoltaa määräaikasääntelyn säilyttämistä lapsen edun mukaisena. Vanhemmuuslakiehdotuksessa ehdotetaan kuitenkin kantajalle annettavaa vuoden lisämääräaikaa kanteen nostamiselle tilanteessa, jossa aihe kanteen nostamiselle ilmaantuu vasta lakimääräisen kanneajan päätyttyä tai lähellä sen päättymistä. Samalla ehdotetaan madallettavaksi sitä kynnystä, jonka pitää ylittyä, jotta kanne voidaan ylipäätään tutkia määräajan päätyttyä (50.2 §).

2 Asiantuntijatahojen yksityiskohtaiset huomautukset asiakohdittain

2.1 Isyysolettama

Miesten tasa-arvo ry, *Monimuotoiset perheet –verkosto* ja *Sateenkaariperheet ry* esittävät luovuttavaksi isyysolettamasta, joka perustuu synnyttävän äidin avioliittoon. Miesten tasa-arvo ry:n mielestä jokaiselle syntyvälle lapselle tulisi tehdä automaattisesti DNA-testi. Monimuotoiset perheet –verkoston mukaan tulisi selvittää vanhemmuuden tunnustamismenettelyn ulottamista kaikkiin lapsiin. Tällöin vanhemmuus selvitettäisiin aktiivisesti joka tilanteessa vanhempien siviilisäädystä riippumatta, mikä voisi osaltaan ehkäistä väärien olettamien syntymistä. Sateenkaariperheet ry:n mukaan joko vanhemmuusolettamaa pitää soveltaa yhdenvertaisesti kaikkiin aviopareihin tai siitä pitää luopua kokonaan. Vanhemmuusolettamasta luopuminen olisi yhdistyksen mielestä parempi näistä kahdesta ratkaisusta. Yhdistyksen mukaan vanhemmuus pitäisi vahvistaa aina joko biologisen polveutumisen tai osapuolten keskinäisen sopimuksen pohjalta.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö toteaa, että isyysolettama on yleiseurooppalainen olettama siitä, että lapsen synnyttäneen naisen aviomies on lapsen isä, ellei osoiteta toisin. Tuomioistuimen ratkaisemien kumoamiskanteiden osuus on keskimäärin vain noin 0,1-

0,2 % kaikista vuosittain avioliiton aikana syntyneistä lapsista. Luopuminen isyysolettamasta puuttuisi perhe-elämän suojaan tavalla, joka edellyttäisi hyvät perusteet. Se olisi myös hallinnollisesti ja taloudellisesti kestämätön vaihtoehto suhteutettuna isyyden kumoamiskanteiden vähäiseen määrään vuosittain. Pelkät vuosittaiset DNA-analyysikustannukset nousisivat nykyisestä alle 1 miljoonasta eurosta noin 20,5 miljoonaan euroon (lapsi ja yksi isäkandidaatti). Jos testin varmuuden lisäämiseksi testattaisiin myös synnyttänyt äiti, kustannukset valtiolle nousisivat noin 30,7 miljoonaan euroon vuosittain. Analyysikustannuksen lisäksi tulisi ottaa huomioon myös testaamiseen käytetty aika ja vaiva sekä perheille että viranomaisille.

- OM ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä asiantuntijoiden esittämien kommenttien perusteella.

2.2 Vanhemmuuden määritelmät

Sateenkaariperheet ry:n lausunnossa esitetään, että vanhemmuuslain 4 §:stä eikä sen perusteluista käy riittävän selkeästi ilmi, mitä tapahtuu, jos naiseksi sukupuoleltaan vahvistetun henkilön siittiöitä käytetään saattamaan toinen henkilö raskaaksi koti-inseminaatiolla tai yhdynnässä. Pykälän muotoilu näyttäisi mahdollistavan, että kyseisessäkin tilanteessa vanhemmuus voidaan vahvistaa (tosin väärin sukupuolitettuna isyytenä). Perusteluiden viimeinen lause näyttäisi kuitenkin rajaavan isyyden vahvistamisen vain niihin tilanteisiin, kun vanhempi on ollut hedelmöityksen aikaan vielä oikeudellisesti mies. Yhdistys esittää, että perusteluiden viimeistä lausetta muokataan siten, että asiasta ei voi jäädä epäselvyyttä. Jos lainsäätäjä pysyy edelleen siinä periaatteessa, että ”siittäjä” on aina isä, tässä yhteydessä on vähintään säädettävä, että ”siittäjän” vanhemmuus voidaan aina jotenkin vahvistaa, vaikka ”siittäjä” olisi ollut oikeudellisesti nainen jo hedelmöittymisen aikaan. Myös *Monimuotoiset perheet –verkosto* ja *Seta ry* pitävät 4 §:n sisältöä epäselvänä transhenkilöiden kannalta.

Tasa-arvovaltuutetun mukaan 4 §:n mukaista isyyttä ei ole lakitekstissä sidottu vanhemman sukupuoleen. Tasa-arvovaltuutetun mukaan on hyvä, että myös vanhemmuuslain 4 §:n perusteluista on valtuutetun toivomalla tavalla poistettu transnaisten vanhemmuuteen kohdistuva rajaus ja todettu, että isyyden vahvistaminen ei edellytä, että isä on sukupuoleltaan mies.

Oikeusministeriö:

Asiantuntijoiden kesken vaikuttaa olevan ristiriitaisia näkemyksiä siitä, miten 4 §:ää ja sen perusteluita tulisi tulkita. Asiantuntijat vaikuttavat kuitenkin olevan yksimielisiä siitä, että 4 §:ssä oleva säädösteksti on kirjoitettu siten, että se mahdollistaa myös transnaisen vanhemmuuden, vaikkakin sukupuolitettuna isyydeksi. Oikeusministeriö on samaa mieltä säädöksen tulkinnasta asiantuntijoiden kanssa ja yhtyy tasa-arvovaltuutetun mielipiteeseen siitä, että myös säännöksen perusteluiden mukaan isyyden vahvistamisen on mahdollista siinäkin tilanteessa, että transnainen on ollut sukupuoleltaan nainen jo lapsen siittämisen aikaan. Oikeusministeriön mukaan on ensiarvoisen tärkeää, että transhenkilö tulee voida vahvistaa vanhemmaksi (isäksi tai äidiksi) oikeudellisen sukupuolensa muutoksesta riippumatta. Jos lakivaliokunta arvioi, että pykälän perustelut jäävät tältä osin tulkinnanvaraisiksi, oikeusministeriö puoltaa tämän lähtökohdan tähdentämistä lakivaliokunnan mietinnössä. Kuten edellä on todettu, STM:n valmisteleman translakiuudistuksen yhteydessä on tarkoitus säätää erikseen transhenkilöiden vanhemmuudesta, jolloin tarkastellaan erityisesti mahdollisuutta

vanhemmuuden sukupuolittamiseen henkilön oikeudellista sukupuolta vastaavalla tavalla.

- OM ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua 4 §:ää asiantuntijoiden esittämien kommenttien perusteella, mutta jättää lakivaliokunnan arvioitavaksi, tulisiko sääntelyn tarkoitusta tarkentaa lakivaliokunnan mietinnössä.

2.3 *Luopuminen 30 päivän peruutus- ja kiistämisoikeudesta ja vanhemmuuden selvittäminen*

Esityksessä ehdotetaan luovuttavaksi 30 päivän varoajasta, joka liittyy isyyden tai äitiyden tunnustamiseen ennen lapsen syntymää. Ehdotuksen mukaan tunnustaja, lapsen synnyttänyt äiti tai perheen ulkopuolinen henkilö, joka katsoo olevansa lapsen vanhempi tunnustajan sijaan, ei voisi enää lapsen syntymän jälkeen peruuttaa tunnustamistaan tai kiistää tunnustajan vanhemmuutta siten, että siihen liittyisi välittömiä oikeudellisia vaikutuksia.

Kuultujen asiantuntijatahojen enemmistö kannattaa luopumista 30 päivän peruutus- ja kiistämisoikeudesta (mm. *Miesjärjestöjen keskusliitto ry*, *Naisjärjestöjen Keskusliitto ry*, *Lastensuojelun Keskusliitto*, *Lastenvalvojat ry*, *Espoon kaupunki).* Suomen Asianajajaliiton keskuudessa mielipiteet ovat tältä osin jakautuneet. Miesten tasa-arvo ry ja Etävanhempien Liitto ry vastustavat 30 päivän varojan poistamista ja Varsinais-Suomen käräjäoikeus ja professori Helin kritisoivat tältä osin erityisesti kompensoivien oikeusturvatoimien riittävyyttä. Miesten tasa-arvo ry:n mukaan miehen asemaa tulisi vahvistaa antamalla hänelle mahdollisuus saada isyyden selvittäminen myös itsenäisesti vireille lyhyessä määräajassa lapsen syntymän jälkeen. Professori Helinin mukaan sama mahdollisuus tulisi antaa myös kilpailevalle tunnustajalle. Jos selvitys osoittaisi Digi- ja väestötietoviraston vahvistaman vanhemmuuden olevan väärä, heillä tulisi olla oikeus saada vanhemmuuden vahvistamista koskeva päätös hakemuksesta oikaistuksi. Etävanhempien Liitto ry:n mukaan lastenvalvojalla tulee olla sama oikeus kuin tuomioistuimella määrätä henkilö oikeusgeneettiseen tutkimukseen, jos on aihetta olettaa hänen olevan lapsen äiti tai isä, ja lastenvalvojalla tulee olla mahdollisuus tarvittaessa saada virka-apua poliisilta henkilön tutkimukseen saattamiseksi.

Oikeusministeriö:

Varoajasta ehdotetaan luovuttavaksi, koska valtaosassa tapauksia on lapsen edun mukaista, että vanhemmuus voidaan vahvistaa mahdollisimman pian lapsen syntymän jälkeen, ja peruuttamis- ja kiistämismahdollisuutta on käytetty erittäin vähän (alle 20 tapauksessa vuosittain kaikkiaan yli 16 000 ennakkoon tunnustetuista lapsista). Näistäkin tapauksista suurin osa on pääkaupunkiseudun lastenvalvojilta saatujen tietojen mukaan tilanteita, joissa vanhemmuuden jo aiemmin tunnustanut henkilö on oikeusgeneettisten tutkimusten jälkeen sittemmin tunnustanut lapsen uudelleen. Nykyisessä muodossaan 30 päivän varoaika viivästyttää selvissä tapauksissa tarpeettomasti lapsen toisen vanhemman vahvistamista lapsen syntymän jälkeen.

Epäselvissä tapauksissa lasta ei tulisi tunnustaa ennen lapsen syntymää. Tunnustaminen on edelleen mahdollista myös lapsen syntymän jälkeen, jolloin oikeusgeneettisten isyystutkimusten avulla voidaan varmistua lapsen geneettisestä vanhemmuudesta ennen tunnustamista. Ennen syntymää annettu tunnustaminen voidaan myös perua ennen lapsen syntymää. Jos epäily omasta vanhemmuudesta kuitenkin herää vasta lapsen syntymän jälkeen, vanhemmuuslakiehdotuksessa ehdotetaan mahdollisuutta selvittää lapsen vanhemmuus vanhempien pyynnöstä

lapsen syntymän jälkeen ja laajennetaan vanhemmuuden kumoamiskanteen nostamisen edellytyksiä.

Yhden vanhemman tai kilpailevan osapuolen yksin tekemää vaatimusta vanhemmuuden selvittämiseksi jälkikäteen pohdittiin valmistelun yhteydessä. Siitä kuitenkin luovuttiin, koska tällainen vaatimus ei todennäköisesti johtaisi tavoiteltuun lopputulokseen eli vanhemmuutta koskevan epäilyn ratkeamiseen, koska vanhemmuutta koskevan epäilyn osoittaminen todeksi tai epätodeksi edellyttäisi joka tapauksessa oikeusgeneettisten isyystutkimusten tekemistä. Vastaava yhteisen pyynnön edellytys koskee tällä hetkellä avioliitossa syntyneen lapsen vanhempia (IsL 4.2 § 3 kohta). Lastenvalvojalla ei ole toimivaltaa oikeusgeneettisten isyystutkimusten teettämiseen ilman tutkittavan suostumusta.

Lastenvalvojan tilaama oikeusgeneettinen isyystutkimus voidaan tehdä vain sen suostumuksella, josta näyte on tarkoitus ottaa. On välttämätöntä, että tutkimusta varten saadaan näytteet ainakin lapselta ja isäkandidaatilta. Saatuja näytteitä verrataan keskenään geneettisen yhteyden selvittämistä varten. Synnyttäneestä äidistä saadun näytteen tutkiminen lisää tutkimuksen luotettavuutta, mutta riittävä tutkimustulos voidaan saavuttaa myös ilman äidin näytettä. Koska isäkandidaatin lisäksi näyte tutkimusta varten tarvitaan aina myös lapsesta, ei oikeusgeneettisiä isyystutkimuksia voida tehdä, ellei suostumusta näytteen ottamiseen saada joko lapselta itseltään tai hänen huoltajiltaan. Lapsen huoltajat vastaavat yhdessä lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä ja tekevät yhdessä lasta koskevat päätökset. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) mukaan lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu. Lapsen vanhemmat, jotka lapsen syntyessä ovat avioliitossa keskenään, ovat kumpikin lapsensa huoltajia. Jos vanhemmat eivät lapsen syntyessä ole avioliitossa keskenään, on huoltaja tällöin äiti, joka on synnyttänyt lapsen. Jos vanhemmuus on tunnustettu ennen lapsen syntymää, myös tunnustajasta tulee lapsen huoltaja, kun vanhemmuus on vahvistettu. Muussa tapauksessa vanhemmat voivat tehdä lapsen huoltoa koskevan sopimuksen.

Nyt käsiteltävänä olevassa tilanteessa, jossa joko yksi vanhempi yksin tai perheen ulkopuolinen henkilö haluaisi kiistää tai selvittää ennen lapsen syntymää tunnustetun lapsen vanhemmuuden, isyyden selvittäminen edellyttää aina myös lapsen synnyttäneen äidin myötävaikutusta. Tämä johtuu siitä, että näytteen ottaminen lapsesta edellyttää aina myös hänen suostumustaan lapsen huoltajana, jos lapsi on niin pieni, että hän ei voi itse antaa omaa suostumustaan. Jos isyyden selvittämistä pyytää perheen ulkopuolinen henkilö ja lapsen toinen vanhemmuus on jo vahvistettu ennen lapsen syntymää annetun tunnustamisen perusteella, edellyttää isyyden selvittäminen lapsesta otettavan näytteen osalta lapsen molempien oikeudellisten vanhempien myötävaikutusta.

Edellä todetusta lapsen huoltajan suostumusvaatimuksesta johtuu, että vain yhden vanhemman tai perheen ulkopuolisen miehen vaatimuksesta aloitettu isyyden selvittäminen ei voi johtaa haluttuun lopputulokseen. Samasta syystä vastaava isyyden selvittämistä koskeva pyyntö voidaan isyyslain 4 §:n 2 momentin 3 kohdan mukaan tutkia nykyisinkin vain, jos aviopuolisot tekevät tätä koskevan pyynnön yhdessä.

Määräyksen ilman suostumusta tehtäviin oikeusgeneettisiin isyystutkimuksiin voi antaa vain tuomioistuin, koska näytteen antaminen on toimenpide, jolla kajotaan Suomen perustuslain 7 §:ssa suojattuun henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Oikeusministeriö pitää jatkossakin perusteltuna säilyttää tämä tuomioistuinten ja muiden viranomaisten välinen toimivaltajako. Oikeusministeriö ei pidä lastenvalvojien

toimivallan laajentamista koskevan muutoksen toteuttamista tarkoituksenmukaisena tai ylipäätään mahdollisena asiaan liittyvän perusoikeusliittymän vuoksi.

- OM ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä asiantuntijoiden esittämien kommenttien perusteella.

2.4 Vanhemmuuden selvittämisen keskeyttäminen ja sen uudelleenaloittaminen

Etävanhempien Liitto ry:n mukaan vanhemmuuden selvittämisen keskeyttämistä koskevaa sääntelyä (14 §) tulee muuttaa siten, ettei isyyden tai äitiyden selvittämistä tule voida keskeyttää, koska isyyden ja äitiyden selvittäminen on aina lapsen edun mukaista sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksen perhe-elämän suojan vaatimaa. *Lastenvalvojat ry* epäilee, että lastenvalvojan itsenäisellä oikeudella aloittaa vanhemmuuden selvittäminen uudelleen olisi toivottua vaikutusta, ja toivoo tulevan tarkemmin määritellyksi, millaisissa tilanteissa lastenvalvoja voisi aloittaa selvittämisen uudelleen, jos tätä koskeva toive ei tule keltään osapuolelta. Lisäksi Lastenvalvojat ry ihmettelee, miksi 14 §:n 2 momentin 4 kohdan tilanteet on rajattu lastenvalvojan aloiteoikeuden ulkopuolelle. *Eduskunnan oikeusasiamiehen* mukaan lastenvalvojan omasta aloitteesta uudelleen aloitetusta vanhemmuuden selvittämispäätöksestä tulisi tehdä päätös ja siitä tulisi olla muutoksenhakumahdollisuus. Oikeusasiamies esittää, että lakivaliokunnassa erikseen arvioitaisiin vielä sitä, milloin lastenvalvojan tulee ylipäätään tehdä valituskelpoinen päätös sekä sitä, keitä lastenvalvojan tulisi kuulla päätöksentekoa varten.

Oikeusministeriö:

Vanhemmuuden selvittämistä ja sen keskeyttämistä koskevat säännökset perustuvat lähtökohtaisesti voimassaolevaan sääntelyyn ja eduskunta on arvioinut niiden asianmukaisuutta isyyslain kokonaisuudistuksen yhteydessä vuonna 2014. Lastenvalvojien omaa aloiteoikeutta koskeva säännös on ehdotettu lisättäväksi sääntelyyn vanhemmuuslain valmistelun yhteydessä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen aloitteesta. Asiasta on oikeusministeriön järjestämän lausuntokierroksen aikana esitetty keskenään erisuuntaisia mielipiteitä. Lastenvalvojan omaa aloiteoikeutta ovat ehdottaneet ja kannattaneet Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen lisäksi Rovaniemen kaupunki. Kriittisiä huomioita asiasta ovat esittäneet Lastenvalvojat ry ja Turun kaupunki. Lastenvalvojan käsiteltäviksi tulevat vanhemmuuden selvittämistä koskevat tilanteet vaihtelevat merkittävästi, eikä Lastenvalvojat ry:n ehdottamaa nykyistä tarkempaa sääntelyä olosuhteista, joiden täyttyessä kerran keskeytetty selvittäminen tulisi aloittaa uudelleen, ole oikeusministeriön mukaan tarkoituksenmukaista antaa lain tasolla. Esimerkinomaisena tyyppitilanteena voidaan kuitenkin mainita tilanne, jossa muun sosiaalihuollon asian käsittelyn yhteydessä lastenvalvoja saa tiedon otaksutun isän henkilöllisyydestä, vaikka äiti on aiemmin ilmoittanut, että hänellä ei ole tietoa lapsen isästä. Koska lastenvalvojan velvollisuutena on ajaa nimenomaan lapsen eikä kummankaan vanhemman etua, lastenvalvojalla tulee olla äidistä riippumaton mahdollisuus saattaa asia uudelleen vireille odottamatta lapsen synnyttäneen äidin omaa pyyntöä asiassa. Lapsen otaksuttu isä ei tällaisessa tilanteessa välttämättä ole itse edes tietoinen asiasta tai hän on jäänyt asiassa passiiviseksi. Lastenvalvojan tulee ennen varsinaisen asiaa koskevan päätöksen tekemistä kuitenkin varmistua siitä, että hänen tietoonsa tulleet seikat ovat totuudenmukaiset. Tätä varten lastenvalvoja voi kutsua lapsen äidin ja otaksutun isän ehdotetun vanhemmuuslain 9 ja 10 §:ssä tarkoitettuun neuvotteluun asian tarkempaa

selvittelyä varten. Ehdotetun vanhemmuuslain 14 §:n 2 momentin 4 kohdan tilanteet on rajattu lastenvalvojan aloiteoikeuden ulkopuolelle, koska näissä tilanteissa lastenvalvoja on jo kertaalleen tehnyt kaikki tiedossaan olevat seikat huolellisesti punniten lapsen edun mukaisen ratkaisun. Toisin kuin momentin 1 kohdassa tarkoitetuissa tilanteissa, joissa keskeyttämispäätös joudutaan tekemään puutteellisten tietojen vuoksi, 4 kohdan jääminen lastenvalvojan oman aloiteoikeuden ulkopuolelle korostaa mainitussa kohdassa tarkoitettujen tilanteiden poikkeuksellista luonnetta. Jos kerran keskeytetty vanhemmuuden selvittäminen aloitetaan uudelleen, tästä tehdään aina valituskelpoinen päätös. Vanhemmuuden selvittämisen keskeyttämisestä ja sen uudelleen aloittamisesta tehdystä päätöksestä on mahdollisuus hakea muutosta lain 17 §:n 1 momentissa ehdotetulla tavalla.

- OM ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä asiantuntijoiden esittämien kommenttien perusteella.

2.5 Ennakkotunnustamista koskevan asiakirjaliikenteen muutos

Espoon kaupunki on tuonut esiin, että asiakirjaliikenteen muutokseen liittyy epäselvyyttä siitä, miten eri tietojärjestelmät keskustelisivat keskenään ja miten asiakirjaliikenteen muutos vaikuttaisi erityisesti sosiaalihuollon asioiden rekisteröintiin.

Oikeusministeriö:

Espoon kaupungin esille tuomia seikkoja on käsitelty erityisesti hallituksen esityksen sivuilla 29-32 (tiedonhallinnan muutosvaikutusten arviointi). Sivulla 30 on muun muassa todettu, että koska ennakkotunnustamista koskevia asiakirjoja ei jatkossa pääsääntöisesti käsiteltäisi sosiaalihuollon viranomaisessa, niitä ei myöskään lähtökohtaisesti rekisteröitäisi sosiaalihuollon asiakasrekisteriin. Koska ennakkotunnustamista koskevat asiakirjat eivät ole neuvola-asiakkaiden terveyttä koskevia asiakirjoja, niitä ei rekisteröidä myöskään terveydenhuollon asiakasrekisteriin, vaan terveydenhuollon asiakasrekisteriin tehdään nykyiseen tapaan vain yleisluontoinen kirjaus asiakaskäynnistä. Ennakkotunnustamista koskevat asiakirjat ovat ehdotuksen mukaan luonteeltaan rekisteriviranomaisen eli Digi- ja väestötietoviraston tai Ahvenanmaan valtionviraston asiakirjoja ja ne arkistoidaan rekisteriviranomaisen toimesta. Asiakirjat voivat olla sosiaalihuollon asiakirjoja vain siltä osin, kun sosiaalihuollon viranomainen on käsitellyt asiaa. Esimerkiksi ennakkotunnustamista koskeva asia voi muuttua vahvistamismenettelyn yhteydessä niin epäselväksi, että asiassa tarvitaan joko lisäselvitystä sosiaalihuollon viranomaiselta tai asia siirretään käsiteltäväksi sosiaalihuollon viranomaiselle. Sähköisen ennakkotunnustamisrekisterin toimintaa on kuvattu seikkaperäisesti hallituksen esityksen vaikutusarvioinnin yhteydessä. Yksityiskohtaiset tekniset ratkaisut tehdään Digi- ja väestötietovirastossa lain täytäntöönpanon yhteydessä.

- OM ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä Espoon kaupungin esittämien kommenttien perusteella.

2.6 Viranomaisten välinen tehtävänjako

Lastenvalvojat ry ja *Suomen Asianajajaliitto* ehdottavat, että tilanteissa, joissa lapsella ja lapsen vanhemmalla on turvakielto, vanhemmuuden selvittämisen 8 §:n mukainen toimeenpanija voisi olla äidin tai lapsen kotikunnan sijaan tunnustajan kotikunta tai Helsingin kaupunki, jotta turvakiellon suojausvaikutus pystyttäisiin säilyttämään eikä

äidin tai lapsen kotikunta tulisi muiden osapuolten tietoon. Suomen Asianajajaliitto ehdottaa lisäksi, että vanhemmuuden selvittämisen aloittanut lastenvalvoja saattaisi selvittämisen loppuun asti. Tämä johtuu siitä, että käytännössä on tullut esiin tilanteita, joissa vanhemmuuden selvittäminen on pitkittynyt äidin toistuvien muuttojen johdosta. Myös *Ensi- ja turvakotien Liitto ry:n* lausunnossa kiinnitetään huomiota siihen, että turvakielto tai tieto lähisuhdeväkivallasta olisi huomioitava viranomaistoiminnassa, jotta esimerkiksi asiakirjoihin ei kirjattaisi mitään, mikä paljastaisi toisen vanhemman tai lapsen osoitteen tai kotikunnan.

Ahvenanmaan maakunnan hallitus on lausunnossaan esittänyt, että vanhemmuuslain 8 §:n 4 momentissa ei voida säätää Ahvenanmaan kunnille sellaisia tehtäviä, joita ei ole määrätty kunnille muualla kuin Ahvenanmaalla, vaan tämä edellyttäisi voimassaolevan Ahvenanmaan itsehallintolain (1144/1994) muuttamista.

Espoon kaupunki pohtii vanhemmuuslakia koskevan ehdotuksen 31 §:n 1 momentin osalta lastenvalvojien mahdollisuutta käsitellä lisäselvityspyyntöjä, jotka Digi- ja väestötietovirasto (DVV) ohjaisi lastenvalvojille vain lisäselvityksen hankkimista varten. Kaupunki toteaa, että ennakollisesti tunnustettava vanhemmuus tulisi selkeästi todeta kokonaan Digi- ja väestötietoviraston vastuulla olevaksi ja tarvittaessa DVV voisi pyytää vanhemmuuden asiakirjat alun perin laatineelta neuvolalta. Lisäksi olisi todettava selkeästi, että jos ennakollisesti tunnustetun vanhemmuuden asiakirjoissa on epäselvyyksiä, jotka eivät etene DVV:n selvityksillä, vanhemmuuden selvittäminen siirtyy lastenvalvojalle. Digi- ja väestötietoviraston mukaan ehdotettua 31 §:n 1 momenttia ei tulisi tulkita siten, että lisäselvityspyynnöt tulisivat DVV:n käsiteltäviksi myös lapsen syntymän jälkeisten tunnustamisten osalta. Näissä tarkoituksenmukaisin lisäselvityksen toimittaja on lastenvalvoja.

Digi- ja väestötietovirasto toivoo, että ehdotetussa 69 §:n 2 momentissa, sen perusteluissa tai tarvittaessa asetuksentasoisessa sääntelyssä täsmennettäisiin, että DVV vastaa ennakkotunnustamiseen liittyvän sähköisen ilmoitusjärjestelmän käyttöliittymäsuunnittelusta.

Oikeusministeriö:

Vanhemmuuslaki ehdotetaan tulevaksi voimaan 1.1.2023 eli samaan aikaan sote-uudistuksen kanssa. Sote-uudistus on otettu vanhemmuuslakiesityksessä huomioon siten, että 8 §:ssä lastenvalvojien toiminta-alue laajenee yhden kunnan alueesta koko hyvinvointialueen kattavaksi. Tämä lastenvalvojien toiminta-alueen laajeneminen tuo merkittävää helpotusta Asianajajaliiton esille ottamaan ongelmaan, jossa vastuu vanhemmuuden selvittämisestä saattaisi muutoin siirtyä useaan otteeseen yhdeltä lastenvalvojalta toiselle äidin toistuvien muuttojen johdosta. Säännöksen tavoitteena on, että vastuu lapsen vanhemmuuden selvittämisestä seuraisi nimenomaan äitiä ja lasta, jolloin heidän olisi helpompi asioida tarvittaessa myös henkilökohtaisesti lastenvalvojan luona. Turvakiellon osalta yksittäisissä ongelmatapauksissa on jo tällä hetkellä pyritty ratkaisemaan asia siten, ettei äidin ja lapsen osoite tai kotikuntatieto paljastu. Myös näissä tilanteissa lastenvalvojan toiminta-alueen laajeneminen tuo helpotusta asiassa, mutta menettelytapoja tulisi tarpeen mukaan edelleen kehittää äidin ja lapsen suojaamiseksi. Oikeusministeriö ei kuitenkaan pidä perusteltuna keskittää kaikkia turvakieltotapauksia ennestään ruuhkaiselle pääkaupunkiseudulle, joka saattaa olla myös maantieteellisesti kaukana kaikista asian osapuolista. Tunnustajan

kotipaikkakuntaa koskeva ehdotus ei myöskään ratkaise ongelmaa esimerkiksi silloin, kun vanhemmuutta koskevaa asiaa vasta selvitetään ennen tunnustamistilaisuuden varaamista. Oikeusministeriö katsoo, että ehdotetun lainsäädännön puitteissa on mahdollista kehittää toimintatapoja esimerkiksi peittämällä äidin ja lapsen osoite- ja kotikuntatiedot muilta osapuolilta ja tarpeen mukaan soveltamalla vanhemmuuslakiehdotukseen sisältyvää virka-apusäännöstä (66 §) siten, että äidin ja lapsen turvallisuudesta voidaan huolehtia asianmukaisella tavalla. Tunnustamisen voi esimerkiksi ottaa vastaan lastenvalvoja tunnustajan kotipaikkakunnan hyvinvointialueella virka-apusäännöksen nojalla.

Ahvenanmaan maakunnan itsehallintoa koskevaa kysymystä on käsitelty sote-uudistuksen (HE 241/2020 vp) ja sote-uudistuksen seurannaismuutoksia käsittelevän niin sanotun sote100-hankkeen (HE 56/2021 vp) yhteydessä muun muassa eduskunnan perustuslakivaliokunnassa. Perustuslakivaliokunta kiinnitti lausunnossaan PeVL 17/2021 vp huomiota rikoslain muuttamista koskevan lakiehdotuksen sanamuotoon, joka ei ollut sopusoinnussa itsehallintolain toimivallanjakosääntelyn kanssa. Tuolloin käsiteltävänä oli pykälä, jossa sote-uudistuksen myötä jouduttiin nyt käsiteltävää lakiehdotusta vastaavalla tavalla eriyttämään Ahvenanmaan maakunnan ja muun valtakunnan alueen viranomaisten tehtävät siten, että Ahvenanmaalla vastuu jäi kunnille, kun muualla kuin Ahvenanmaalla vastuu osoitettiin sote-uudistuksen myötä perustettaville hyvinvointialueille. Ongelma tuli perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaan korjata esimerkiksi seuraavasti: "Mitä edellä tässä momentissa säädetään hyvinvointialueista, sovelletaan Ahvenanmaalla Ahvenanmaan maakunnan kuntiin” (PeVL 17/2021 vp, kappale 196). Perustuslakivaliokunta on toistanut tuolloin esittämänsä esimerkinomaisen muotoilun lausunnossaan PeVL 18/2022 vp. Vanhemmuuslain 8 §:n 4 momentissa on käytetty eduskunnan perustuslakivaliokunnan osoittamaa esimerkkilausetta ratkaisemaan samankaltainen lainsäädäntöongelma.

Eri toimijoiden välistä vastuunjakoa on pohdittu vanhemmuuslakia koskevan valmistelun aikana huolellisesti ja eri osapuolia kuullen. Asiasta käydyt keskustelut eri osapuolten kanssa tulevat esiin muun muassa 31 §:ään ja 67 §:ään liittyvien säännöskohtaisten perusteluiden seikkaperäisissä toimintaohjeissa. Kuten isyyslain kokonaisuudistuksen yhteydessä ja ennakkotunnustamista koskevan säännöksen (19 §:n 4 momentti) säännöskohtaisissa perusteluissa todetaan, tarkoituksena ei ole, että äitiysneuvoloissa selvitettäisiin asioita, jotka ovat oikeudellisesti vaikeita ja joiden ratkaiseminen sen vuoksi edellyttäisi sellaista asiantuntemusta, jota äitiysneuvoloissa ei ole. Vanhemmuuden selvittämiseen liittyvät tehtävät kuuluvat sosiaalihuoltolain (1301/2014) 14 §:n mukaan nimenomaisesti sosiaalipalveluihin eivätkä terveydenhuollon palveluihin. Äitiysneuvoloiden pääasiallisena tehtävänä on huolehtia erityisesti raskaana olevan henkilön ja sikiön terveydentilasta ja valmentaa perhettä vanhemmuuteen. Vaikka ennakkotunnustaminen voidaan ottaa vastaan neuvolassa, ei ole tarkoituksenmukaista, että äitiysneuvoloille osoitettaisiin mahdollisia asiakirjojen täydentämiseen tai muita asian selvittämiseen kuuluvia tehtäviä muutoin kuin hyvin poikkeuksellisesti. Asiakirjakirjaliikenteen ohjeistaminen Espoon kaupungin toivomalla tarkkuudella ei kuulu lainsäädäntötasolle, vaan se tulee ottaa huomioon mahdollisia tarkempia toimintaohjeita laadittaessa sote-sektorilla.

Digi- ja väestötietoviraston 69 §:n 2 momenttia koskevasta ehdotuksesta on keskusteltu asiantuntijakuulemisen jälkeen erikseen Digi- ja väestötietoviraston ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa. Viranomaisilla on yhteinen näkemys asiasta. Asiassa on

sovittu, että vastuunjakoa selvennetään vanhemmuuden vahvistamiseen liittyviä lomakkeita koskevan asetusvalmistelun yhteydessä.

- Oikeusministeriö ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä esitettyjen kommenttien perusteella.

2.7 Vanhemmuuden vahvistamiskanteen nostaminen

Lastenvalvojat ry on ehdottanut 32 ja 33 §:n sanamuodon tarkentamista siten, että kanneoikeutta ei ole, jos lapselle on vahvistettu toinen äiti.

Varsinais-Suomen käräjäoikeus oudoksuu vanhemmuuden vahvistamiskanteen vastaajatahojen (VanL 32.1 §) ja oikeusgeneettisen isyystutkimuksen teettämisen osalta kuultavien tahojen (laki oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta 10.2 §) erilaisuutta tilanteessa, jossa otaksuttu isä on kuollut tai kadonnut.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö pitää Lastenvalvojat ry:n huomautusta perusteltuna. Lastenvalvojat ry:n esiin nostama tarkennustarve voidaan toteuttaa esimerkiksi seuraavalla tavalla (ehdotettu lisäys lihavoitu):

32 § Kanneoikeus isyyden vahvistamista koskevassa asiassa ja asianosaiset

Lapsi, jonka osalta isyyttä ei ole synnyttäneen äidin avioliiton perusteella todettu eikä ***toista vanhemmuutta ole*** *Digi- ja väestötietoviraston tai tuomioistuimen päätöksellä vahvistettu, voi vaatia isyyden vahvistamista nostamalla kanteen isäksi otaksumaansa henkilöä vastaan. Jos se, jota vastaan kanne olisi nostettava, on kuollut, kanne nostetaan hänen oikeudenomistajiaan vastaan.*

---

33 § Kanneoikeus äitiyden vahvistamista koskevassa asiassa ja asianosaiset

Lapsi, jonka osalta isyyttä ei ole synnyttäneen äidin avioliiton perusteella todettu eikä ***toista vanhemmuutta ole*** *Digi- ja väestötietoviraston tai tuomioistuimen päätöksellä vahvistettu, voi vaatia 5 §:n 1 momentissa tarkoitetun äitiyden vahvistamista nostamalla kanteen äidiksi otaksumaansa henkilöä vastaan. Jos se, jota vastaan kanne olisi nostettava, on kuollut, kanne nostetaan hänen oikeudenomistajiaan vastaan.*

Oikeusministeriö toteaa Varsinais-Suomen käräjäoikeuden huomauksen johdosta, että isyyden vahvistamiskanteen vastaajatahoja pohdittiin tarkkaan vuoden 2015 isyyslakiuudistuksen yhteydessä ja uudistuksen yhteydessä haluttiin varmistaa se, että isyysasiassa voidaan edetä siinäkin tapauksessa, että vastaaja on kuollut jättämättä perillisiä. Tästä syystä vastaajatahoksi voi päätyä viime kädessä perintökaaren 5 luvun säännösten perusteella Valtiokonttori, vaikka Valtiokonttorilla ei mitä todennäköisimmin ole asiassa sellaisia erityisiä tietoja, joista on etua asian selvittämisessä. Oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta annetun lain 10 §:n 2 momentin perusteella

ennen kudosnäytteestä tehdyn tutkimusmääräyksen antamista tuomioistuimen on kuultava kadonneelle henkilölle määrättyä edunvalvojaa. Edunvalvojaa ei kuitenkaan voida haastaa vastaajaksi isyyden vahvistamista koskevaan oikeudenkäyntiin, koska holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 29 §:n 3 momentin mukaan edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta päämiehensä puolesta muun muassa tunnustaa isyyttä, hyväksyä isyyden tunnustamista tai edustaa päämiestään muussakaan sellaisessa asiassa, joka on näihin rinnastuvin tavoin henkilökohtainen. Edunvalvojalla voi kuitenkin olla sellaista ajantasaista tietoa päämiehensä katoamisesta, jonka avulla voidaan saada lisätietoja sen arvioimiseksi, miten asiassa on paras edetä. Edellä mainituista syistä on perusteltua, että isyysasiassa kuultavat ja vastaajaksi haastettavat tahot eroavat toisistaan.

- Oikeusministeriö puoltaa 32 ja 33 §:n täydentämistä Lastenvalvojat ry:n huomautuksen perusteella, mutta ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä Varsinais-Suomen käräjäoikeuden kommenttien perusteella.

2.8 Vanhemmuuden kumoaminen DVV:n päätöksellä

Digi- ja väestötietovirasto toteaa, että sillä on toimivalta kumota vanhemmuus vain silloin, kun se perustuu ennen lapsen syntymää annettuun tunnustamiseen. Tämä ei kuitenkaan käy suoraan ilmi 45 §:n 1 momentin sanamuodosta vaan vasta säännöksen perusteluista. Digi- ja väestötietovirasto ehdottaa, että tämä toimivaltarajoite kävisi ilmi suoraan säädöksestä. *Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri* pitää ristiriitaisena sitä, että vanhemmuuden vahvistamiseen edellytetään 15 vuotta täyttäneen lapsen hyväksyntä, mutta vanhemmuuden kumoamisessa ei kuulla lapsen mielipidettä.

Oikeusministeriö:

Digi- ja väestötietoviraston toimivalta rajoittuu, kuten virasto lausunnossaan toteaa, vain sellaisiin tapauksiin, joissa vanhemmuus on vahvistettu ennen lapsen syntymää annetun tunnustamisen perusteella. Oikeusministeriö jättää lakivaliokunnan harkittavaksi, tulisiko rajoite näkyä selvemmin säännöksen sanamuodosta. Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin huoli on kuitenkin tässä kohden aiheeton, koska 45 §:n 1 momentin mukaisissa tilanteissa kyse on vanhemmuuden kumoutumisesta Digi- ja väestötietoviraston vahvistaman vanhemmuuden tuloksena. Näin ollen sovellettavaksi tulevat myös kaikki 29 §:n 1 momentissa viitatut, lain 18-25 §:ssä säädetyt oikeusturvatakeet, joihin sisältyvät myös tunnustamisen hyväksymistä (22 §) ja kuulemista (23 §) koskevat säännökset.

Jos lakivaliokunta katsoo tarpeelliseksi, vanhemmuuslakiehdotuksen 45 § :n 1 momentin sanamuotoa voi täydentää esimerkiksi seuraavalla tavalla (täydennys lihavoitu):

45 § Vanhemmuuden kumoaminen Digi- ja väestötietoviraston päätöksellä

*Aviomiehen isyys tai **19 §:ssä tarkoitetun** tunnustajan vanhemmuus on kumottu, kun toinen henkilö on 21 §:ssä tarkoitetulla tavalla tunnustanut vanhemmuutensa ja Digi- ja väestötietovirasto on vahvistanut vanhemmuuden tunnustamisen perusteella.*

2.9 *Vanhemmuuden kumoamiskanteeseen liittyvä määräaikasääntely*

Lähes kaikki lakivaliokunnassa kuullut asiantuntijat (esimerkiksi *korkein oikeus, Lapsiasiavaltuutettu, Lastensuojelun keskusliitto, Naisjärjestöjen Keskusliitto ry, Kuntaliitto, Suomen Asianajajaliitto, professori Helin, Monimuotoiset perheet –verkosto, Espoon kaupunki, Varsinais-Suomen käräjäoikeus*) puoltavat vanhemmuuden kumoamiskanteesen liittyvän määräaikasääntelyn säilyttämistä täydennettynä hallituksen esityksessä ehdotetulla joustomahdollisuudella. Määräaikasääntelystä luopumista ehdottavat vain *Miesten tasa-arvo ry ja Etävanhempien Liitto ry. Miesjärjestöjen keskusliitto* ehdottaa asian palauttamista uudelleen valmisteltavaksi.

Asiantuntijoiden enemmistön näkemys ei tue lakialoitteissa LA 13/2020 vp ja LA 20/2021 vp ehdotettua näkemystä.

Oikeusministeriö:

Lakialoitteissa LA 13/2020 vp ja LA 20/2021 vp ehdotetaan kumottavaksi isyyslain (11/2015) 44 §. Vanhemmuuslailla ehdotetaan yhdistettäväksi isyyttä ja äitiyttä koskevat säännökset ja erilliset isyyslaki ja äitiyslaki (253/2018) ehdotetaan kumottaviksi kokonaisuudessaan. Jos eduskunta hyväksyy vanhemmuuslain ja isyyslaki kumotaan, kumoutuu myös lakialoitteissa tarkoitettu isyyslain 44 §.

Oikeusministeriö ei kannata kumoamiskanteisiin liittyvän määräaikasääntelyn poistamista myöskään ehdotetusta uudesta vanhemmuuslaista lapsen edun vuoksi. Jos vanhemmuuden kumoamiskanteisiin liittyvästä määräaikasääntelystä luovuttaisiin, kantajalla ei olisi kannustinta edetä asiassa. On lapsen etu, että hänen alkuperäänsä koskeva epäily käsitellään mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

- Oikeusministeriö ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä esitettyjen kommenttien perusteella.

2.10 *Perheen ulkopuolisen henkilön oikeus nostaa vanhemmuuden kumoamiskanne*

Tasa-arvovaltuutettu toteaa, että erityisesti biologisten isien asema ja oikeusturva paranee, kun lapsen isäksi itseään epäilevälle ehdotetaan annettavaksi perheyhteyteen tai siihen rinnastettavaan suhteeseen perustuva kanneoikeus isyysolettamaan perustuvien tilanteiden lisäksi myös silloin, kun vanhemmuus on vahvistettu ennen lapsen syntymää annetun tunnustamisen perusteella. *Varsinais-Suomen käräjäoikeuden* mukaan perheen ulkopuolisen henkilön mahdollisuus nostaa vanhemmuuden kumoamiskanne huononee esityksen perusteella. Kannemahdollisuus tulisi joka tapauksessa ulottaa myös niihin perheisiin, joissa lapsi on tunnustettu lapsen syntymän jälkeen. *Professori Helinin* mukaan isyyden kumoamiskannemahdollisuus 48 §:n 2 momentin nojalla ei korvaa oikeana isänä itseään pitävän miehen aseman heikentymistä. *Etävanhempien Liitto ry*:n mukaan kanne isyyden ja äitiyden vahvistamista tai kumoamista varten tulee aina olla mahdollinen määräaikojen tai muunkaan perusteen sitä estämättä.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö yhtyy tasa-arvovaltuutetun näkemykseen siitä, että vaikka 30 päivän varoajasta esitetään luovuttavaksi ja esityksellä on kilpailevan tunnustajan asemaan tältä osin heikentävä vaikutus, esitys kuitenkin parantaa perheen ulkopuolisen henkilön asemaa hänen kanneoikeutensa osalta. Voimassa olevan lainsäädännön mukaan perheen ulkopuolisen miehen kanneoikeus perheyhteyden perusteella on mahdollinen vain tilanteissa, joissa isyys perustuu isyysolettamaan. Nyt kanneoikeutta ehdotetaan laajennettavaksi myös tilanteisiin, joissa vanhemmuus on vahvistettu ennen lapsen syntymää annetun tunnustamisen johdosta. Lastenvalvojilta käytännön kokemuksista saatujen tietojen mukaan lähes kaikki peruuttamiset tai kiistämiset ovat nykyisin tulleet tunnustamisen osapuolilta ja perheen ulkopuolisten tahojen kiistämiset ovat jääneet yksittäisten tapausten tasolle. Syynä tälle on mahdollisesti se, että 30 päivää on hyvin lyhyt aika reagoida sellaiselle taholle, joka ei ole osa perheen arkea ja tavanomaista sosiaalista verkostoa. Perheen ulkopuolinen taho ei välttämättä ole tullut edes tietoiseksi lapsen syntymästä ennen kuin 30 vuorokautta on jo kulunut.

Oikeusministeriön näkemyksen mukaan on perusteltua vielä harkita, tulisiko perheen ulkopuolisen tahon 48 §:n 2 momentissa tarkoitettu kanneoikeus laajentaa myös sellaisiin tilanteisiin, joissa lapsi on tunnustettu lapsen syntymän jälkeen. Mainittu kanneoikeus on edellytyksiltään rajattu ja edellyttää sekä perheyhteyteen rinnastettavan suhteen että lapsen edun vaatimusten arvioimista ja täyttymistä tuomioistuimessa. Momentin 1-3 kohdissa on lueteltu ne edellytykset, jotka tulevat tämänkaltaisissa tilanteissa punnittaviksi. Kyse ei ole vain lapsen oikeudesta tietää geneettinen alkuperänsä tai esimerkiksi perheen ulkopuolisen miehen intressistä tietää, onko lapsi saanut alkunsa hänen siittiöistään, vaan siitä, mikä painoarvo näille lapsen geneettistä alkuperää korostaville argumenteille annetaan suhteessa lapsen ja hänen oikeudellisten vanhempiensa oikeuteen nauttia jo muodostuneen sosiaalisen perhe-elämän suojaa ilman ulkopuolisia häiriötekijöitä. Perheen ulkopuolisen henkilön kanneoikeuden torjuminen on perusteltavissa, jos lapsen etu puoltaa tämän oikeuden torjumista. Kuten aiemmin on todettu, lapsen oikeutta tietää geneettinen alkuperänsä suojataan viime kädessä hänen oman kanneoikeutensa kautta ilman erityisiä edellytyksiä tai määräaikoja.

Jos lakivaliokunta katsoo sen perustelluksi, vanhemmuuslakiehdotuksen 48 §:n 2 momentin sanamuotoa voidaan muokata esimerkiksi seuraavalla tavalla (poistoehdotus yliviivattu):

48 § Kanneoikeuden rajoitukset

Henkilöllä, joka katsoo olevansa lapsen synnyttäneen äidin avioliiton aikana syntyneen tai ~~ennen lapsen syntymää~~ tunnustetun lapsen vanhempi, on oikeus nostaa kanne äidin aviomiehen tai tunnustamisen perusteella vahvistetun vanhemmuuden kumoamiseksi ainoastaan, jos:

1) *lapsen synnyttänyt äiti ja aviomies tai vahvistettu vanhempi ovat asuneet erillään lapsen syntymän aikaan;*
2) *kantaja on asunut yhdessä lapsen synnyttäneen äidin kanssa lapsen syntymän aikaan ja osallistunut lapsen hoitoon tai jos kantajan ja lapsen välille on muutoin muodostunut perheyhteyteen rinnastettava suhde; ja*
3) *tuomioistuin arvioi kanteen nostamisen olevan lapsen edun mukainen.*

2.11 *Lapsen mielipiteen selvittäminen*

Lapsiasiavaltuutettu pitää myönteisenä sitä, että ehdotettua vanhemmuuslain 63 §:ää on täydennetty lapsen mielipiteen selvittämistä koskevilla säännöksillä, mutta ehdottaa, että lakivaliokunta harkitsisi viittausta 63 §:ään niihin säännöksiin, joissa lapsen edun selvittämisestä ja lapsen oikeudesta vaikuttaa itseään koskevaan asiaan säädetään. Myös *professori Hakalehto* pitää 63 §:n lisäämistä tärkeänä ja välttämättömänä, mutta ehdottaa lisäksi lapsen mielipiteen selvittämistä koskevia laajakantoisempia sisällöllisiä muutoksia sekä säännösten sanamuotoon että hallituksen esityksen perusteluihin. *Etävanhempien Liitto ry*:n mukaan laista tulee poistaa kokonaisuudessaan lapsen tai kenenkään muunkaan isyyden tai äitiyden vastustamismahdollisuus. *Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin* mukaan alle 15-vuotiaan mielipiteeseen on helppoa vaikuttaa. Normaalistikin kehittyneen lapsen voi olla vaikea hahmottaa mistä kaikesta on kysymys, etenkin tilanteessa, jossa läheiset aikuiset ovat erimielisiä ja saattavat yrittää vaikuttaa lapsen mielipiteeseen. Lapsen kypsyyden arviointi on monimutkaista, koska siihen vaikuttaa lapsen kognitiivisen ja sosioemotionaalisen kehityksen lisäksi se, millaiset suhteet hänellä on lähiaikuisiin ja kuinka luottavaisesti hän suhtautuu aikuisiin ylipäätään. Sairaanhoitopiirin mukaan lapsen luotettava kuuleminen edellyttää viranomaiselta tietoa ja ymmärrystä lapsen psykososiaalisesta kehityksestä sekä osaamista ja kokemusta lapsen ei-johdattelevasta haastattelemisesta.

Varsinais-Suomen käräjäoikeuden mukaan 63 § on kirjattu lakiehdotukseen varsin velvoittavaksi. Esityksestä saa sen mielikuvan, että jopa 15 vuotta täyttäneitä lapsia tulisi kuulla henkilökohtaisesti, koska heidän osaltaan viitataan lastenhuoltolain 15 a §:ään. Selvyyden vuoksi tulisi kirjata, että 15 vuotta täyttänyttä voidaan kuulla myös kirjallisesti, koska häntä kuullaan kanteesta joka tapauksessa. Menettely isyysasioissa on tuomioistumissa ollut pääasiassa kirjallista, koska selvitys pohjautuu pitkälti oikeusgeneettiseen isyystutkimukseen. Alle 15-vuotiaan ja 15 vuotta täyttäneen lapsen kuuleminen isyysasiassa henkilökohtaisesti tuomioistuimessa johtaa tältä osin muutokseen ja tulee pitkittämään prosessia. Alaikäisiä kuullaan varsin harvoin tuomioistuimessa henkilökohtaisesti lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain 15 a §:n nojalla, koska on katsottu, että lapsen mielipiteen selvittäminen tapahtuu asian muussa vaiheessa. Lapsen edun mukaista ei käräjäoikeuden käsityksen mukaan ole, että yli 12-vuotiaita asianosaisia ryhdytään kuulemaan tuomioistuimessa oikeudenkäynnin ulkopuolella heidän mielipiteensä selvittämiseksi. Soveliaimmin lapsen oman mielipiteen selvittäminen tapahtuu joko lastenvalvojalla tai sosiaalitoimen edustajan toimesta. Lähtökohtana tulisi olla, että ellei lapsi kanteesta tiedon saatuaan ilmoita vastustavansa kannetta, kanteen käsittelyä voidaan jatkaa.

Korkein oikeus on todennut lausunnossaan, että lapsen mielipiteen selvittämistä koskeva säännös tulisi rajoittaa koskemaan vain alle 15-vuotiaiden lasten mielipiteen selvittämistä ja huomioon ottamista, koska vanhemmuuslain mukaisissa asioissa 15 vuotta täyttäneellä lapsella on prosessuaalisesti vahvempi asema kuin se, mistä 63 §:ssä säädetään. Lisäksi korkein oikeus pitää säännöksen sanamuotoa epämääräisenä sen osalta, missä tilanteissa lapsen mielipide tulisi selvittää. Korkein oikeus katsoo perustelluksi tarkentaa sääntelyä myös sen osalta, millä tavoin tuomioistuin selvittäisi alle 15-vuotiaan mielipiteen, jos se ei katso soveliaaksi, että lasta kuullaan henkilökohtaisesti tuomioistuimessa. Korkein oikeus ehdottaa sääntelyä

täydennettäväksi esimerkiksi siten, että tällaisissa tilanteissa se voisi pyytää kuntien sosiaalitoimea selvittämään asiaa.

Lakivaliokunta on pyytänyt oikeusministeriötä täydentämään aiempaa vastaustaan erityisesti siltä osin, kun kyse on professori Hakalehdon lausunnossaan esittämistä muutosehdotuksista lapsen mielipiteen selvittämistä koskeviin säännöksiin ja niiden perusteluihin.

Oikeusministeriö:

Vanhemmuuslakia koskevassa hallituksen esityksessä on lähtökohtaisesti kyse kahden voimassa olevan lain yhdistämisestä eikä vanhemmuuden vahvistamista koskevan lainsäädännön periaatteellisten lähtökohtien uudelleentarkastelusta. Professori Hakalehdon asiantuntijalausunnossa on ehdotuksia siitä, miten lapsen mielipiteen selvittämistä ja sen huomioon ottamista voi akateemisen lapsitutkimuksen näkökulmasta tarkastella myös vanhemmuuden vahvistamisen osalta. Oikeusministeriö toteaa, että lausunnossa ei kiinnitetä riittävästi huomiota siihen seikkaan, joka käytännön ratkaisutoiminnassa ratkaisee useimmat oikeudellista vanhemmuutta koskevat tapaukset, eli oikeusgeneettisiin isyystutkimuksiin. Jos oikeusgeneettiset isyystutkimukset osoittavat jonkun henkilön olevan lapsen vanhempi ja ratkaistavaan asiaan liittyvät muut menettelylliset edellytykset täyttyvät, ei lapsen mielipiteelle tai lapsen edun arvioinnille lähtökohtaisesti anneta merkitystä, paitsi jos lapsi on täyttänyt 15 vuotta ja hän vastustaa vanhemmuuden selvittämistä tai vahvistamista, taikka jos käsillä on niin poikkeuksellinen tilanne, että isyyden selvittäminen tulee joko keskeyttää lapsen edun vastaisena tai kanne tulee käsitellä kannerajoituksista huolimatta (ks. ehdotettu 14 §:n 2 momentin 4 kohta ja 48 §:n 1 ja 2 momentti).

Kuten korkeimman oikeuden asiantuntijalausunnossa 12.11.2021 todetaan sivulla 2 (kohta 7): ”*[Lapsen edun ja lapsen mielipiteen tapauskohtainen selvittäminen] merkitsisi perustavanlaatuista muutosta siihen, miten isyyttä on sekä Suomessa että muualla vakiintuneesti säännelty, eikä lapsen oikeuksia koskevia perus- ja ihmisoikeusvelvoitteita […] ole tulkittu niin, että se olisi este tällaiselle sääntelylle*.”

Professori Hakalehdon ehdottamassa mallissa on keskeistä se, että lapsen etu ja mielipide olisi selvitettävä ja otettava huomioon kaikissa vanhemmuutta koskevissa asioissa eikä vain niissä tilanteissa, joissa lapsen etu on erillinen harkintaperuste. Tällöin vaarana on, että tämä tulkinta voisi alkaa sen alkuperäisestä tarkoituksesta poikkeavalla tavalla vaikuttaa laajemmin myös siihen, millä edellytyksillä vanhemmuus voidaan vahvistaa tai kumota. Pisimmillään vietynä lapsen edun arviointi tällä tavoin johtaisi siihen, että geneettisen polveutumisen tai hedelmöityshoitosuostumuksen sisällön tutkimisen sijaan kahden lapsen vanhemmaksi tarjoutuvan henkilön välillä ryhdyttäisiin tekemään kelpoisuusarviointia sen perusteella, kumpi tarjokkaista pystyy tarjoamaan lapselle paremmat edellytykset lapsen edun mukaiseen elämään ja hyvinvointiin ja kenet lapsi (tai hyvin pientä lasta edustava äiti) mieluummin toivoisi tulevan vahvistetuksi lapsen toiseksi oikeudelliseksi vanhemmaksi. Tällainen mahdollisten vanhempien henkilökohtaisen kelpoisuuden arviointi ei oikeusministeriön käytössä olevan tiedon mukaan ole käytössä muissa kuin adoptiotilanteissa missään länsimaisessa maassa oikeudellisen vanhemmuuden keskeisenä perustana.

Edellä mainituista syistä oikeusministeriö ei puolla professori Hakalehdon ehdottamien muutosten toteuttamista.

Oikeusministeriö esittää kuitenkin lakivaliokunnalle 63 §:n 1 momentin muuttamista muiden asiantuntijalausuntojen pohjalta. Muutosehdotukset perustuvat erityisesti korkeimman oikeuden, mutta myös Varsinais-Suomen käräjäoikeuden ja lapsiasiavaltuutetun asiantuntijalausunnoissa esitettyihin näkökohtiin.

Pykälän 1 momenttia ehdotetaan täydennettäväksi korkeimman oikeuden ja Varsinais-Suomen käräjäoikeuden lausuntojen perusteella siten, että se rajataan koskevaksi vain alle 15-vuotiaita alaikäisiä ja säännöksessä ilmaistaan tarkemmin ne tilanteet, joissa lapsen mielipide on selvitettävä ja joissa se tulee ottaa huomioon. Täydentämällä säännöstä tällä tavoin otettaisiin huomioon myös lapsiasiavaltuutetun esittämä tarve tarkentaa viittaussäännöksin lapsen mielipiteen selvittämistä edellyttäviä tilanteita. Oikeusministeriö pyytää kuitenkin huomaamaan, että tuomioistuimella on myös itsenäistä harkintavaltaa lapsen mielipiteen selvittämisen osalta. Ehdotetulla säännöksellä asetetaan tuomioistuimelle velvollisuus lapsen mielipiteen selvittämiseen tietyissä tilanteissa. Tuomioistuin voisi selvittää lapsen mielipiteen, mutta ei olisi velvollinen sitä tekemään, sellaisissa tilanteissa, joita säännöksessä ei ole erikseen mainittu, jos se katsoo yksittäisessä tapauksessa tämän perustelluksi. Tuomioistuimen itsenäistä selvittämisvelvollisuutta korostaa ehdotettu näytön hankkimista koskeva 41 §, joka sisältyy myös voimassa oleviin äitiys- ja isyyslakeihin. Oikeusministeriö ei näe ristiriitaa pykälän 1 momentin sanamuodon ja lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan sanamuodon välillä.

Ehdotuksessa viitataan vanhemmuuslakiehdotuksen 14 §:n 2 momenttiin sekä 48 §:n 1 ja 2 momentteihin siksi, että näissä säännöksissä on tehty erityinen viittaus lapsen edun aineellisoikeudelliseen arviointiin tavalla, joka ei ole riippuvainen oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta saatavasta tutkimustuloksesta tai muusta kanteen käsittelylle tai hyväksymiselle asetetusta edellytyksestä. Viitattujen säännösten tarkoituksena on asian kokonaisvaltainen arviointi joko geneettisestä polveutumisesta tai kanneoikeuden käyttämiselle asetetuista rajoituksista riippumatta.

Vanhemmuuslakiehdotuksen 14 §:n 2 momentin 4 kohta on yksi vanhemmuuden selvittämisen keskeyttämisperusteista. Säännöksen perusteluissa viitataan esimerkkinä lapsen edun mukaisesta vanhemmuuden selvittämisen keskeyttämistilanteesta muun muassa tilanteeseen, jossa lapsi on syntynyt äitiin kohdistuneen raiskauksen tai insestin seurauksena. Kyse on äärimmäisen poikkeuksellisesta tilanteesta, jossa lastenvalvojan tekemän kokonaisvaltaisen arvion jälkeen tietoisesti jätetään selvittämättä se, onko lapsen äidin raiskannut tai insestiin syyllistynyt henkilö lapsen geneettinen vanhempi.

Vanhemmuuslakiehdotuksen 48 §:n 1 ja 2 momenteissa tarkoitetuissa tilanteissa on taas kyse lapsen edun myönteisen arvioinnin vaikutuksista. Näissä tilanteissa kyse on kanteen mahdollistamisesta kanneoikeudelle asetetuista rajoituksista riippumatta. Pykälän 1 momentin tilanteessa lapselle voidaan poikkeuksellisesti määrätä edunvalvoja hänen oman kanneoikeutensa käyttämistä varten, jos tuomioistuin arvioi edunvalvojan määräämisen olevan lapsen edun mukaista siitä huolimatta, että pääsääntönä on, että lapsen kanneoikeutta käyttää vain lapsi itse 15 vuotta täytettyään. Pykälän 2 momentin tilanteessa tuomioistuin voi muiden edellytysten täyttyessä sallia perheen ulkopuolisen henkilön kanneoikeuden, jos tuomioistuin arvioi kanteen

nostamisen olevan lapsen edun mukaista. Kaikissa edellä viitatuissa tilanteissa myös lapsen oman mielipiteen selvittämisellä on ensisijaisen tärkeä merkitys, koska kyseessä on oikeusgeneettisen arvioinnin tai menettelyllisen pääsäännön noudattamisen sijaan tilanteen kokonaisvaltainen arviointi poikkeuksellisessa tilanteessa.

Oikeusministeriö esittää lakivaliokunnalle korkeimman oikeuden ja Varsinais-Suomen käräjäoikeuden lausuntojen perusteella myös ehdotetun vanhemmuuslain 63 §:n 3 momentin muuttamista. Jos tuomioistuin ei katso soveliaaksi, että lasta kuullaan henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, se voisi pyytää sosiaalitointa selvittämään lapsen mielipiteen lapsenhuoltolain 16 §:ssä tarkoitetulla tavalla. On huomattava, että kyse on lapsen mielipiteen selvittämisestä eikä niin sanotun olosuhdeselvityksen tekemisestä, joka on huomattavasti kattavampi selvitys kuin lapsen mielipiteen selvittäminen. Alla ehdotettu sääntely vastaa esimerkiksi lapsen mielipiteen selvittämistä lapsen palauttamista koskevissa tilanteissa, mistä säädetään laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 39 §:ssä.

Edellä todetun perusteella 63 §:n 1 ja 3 momenttia voidaan muokata esimerkiksi seuraavalla tavalla (ehdotetut täydennykset lihavoitu ja poistot yliviivattu):

63 § Lapsen mielipiteen selvittäminen

*Kun **alle 15-vuotiaan** lapsen etua **14 §:n 2 momentin 4 kohdassa taikka 48 §:n 1 momentissa tai 2 momentin 3 kohdassa tarkoitetussa tilanteessa** arvioidaan, on lapsen omat toivomukset ja mielipide selvitettävä ja otettava huomioon sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja ottaen huomioon lapsen kehitystaso. Lapselle on selostettava mielipiteen selvittämisen tarkoitus ja selvittämiseen liittyvä menettely.*

***Alle 15-vuotiaan** lapsen **mielipiteen selvittämiseen** ~~henkilökohtaiseen kuulemiseen tuomioistuimessa~~ sovelletaan, mitä siitä säädetään lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 15 a**, 16 a ja 16 a** §:**ssä.**~~n 2 ja 3 momentissa. Alle 15-vuotiaan lapsen kuulemiseen sovelletaan myös, mitä siitä säädetään mainitun pykälän 1 momentissa.~~*

2.12 *Rikosoikeudellinen arviointi*

Suomen Asianajajaliitto esittää, että väärän tiedon antamista koskeva tunnusmerkistö (64 §) laajennettaisiin koskemaan myös tilanteita, jossa väärän tiedon antaminen johtaa siihen, että vanhemmuus jää virheellisesti vahvistamatta. *Miesten tasa-arvo ry* esittää, että jos joku riistää lapselta oikeuden biologiseen isäänsä ja huijaa jonkun toisen miehen tunnustamaan isyyden ja ottamaan vastuun lapsen elatuksesta, olisi selkeästi kriminalisoitava rikoslaissa. Lakivaliokunta on lisäksi pyytänyt oikeusministeriötä vielä pohtimaan tarkemmin sitä, miksi asian lopputulema on rangaistavuuden kannalta merkityksellinen.

Oikeusministeriö:

Vanhemmuuslakiehdotuksen 64 §:ssä kriminalisoidaan perättömän lausuman antaminen vanhemmuuden vahvistamista koskevassa asiassa. Perättömän lausuman vahvistamisessa isyyden, sittemmin myös äitiyden ja nyt käsiteltävässä esityksessä vanhemmuuden selvittämistä koskevissa menettelyissä rangaistavuuden yhtenä edellytyksenä on ainakin vuoden 1970 isyyslaista (700/1975) lähtien ollut se, että kuultavan menettely on osaltaan vaikuttanut siihen, että isyys, äitiys tai vanhemmuus on virheellisesti vahvistettu. Rangaistavuus voi tämän erityissääntelyn perusteella koskea ainoastaan tilanteita, joissa henkilö on aktiivisesti esittänyt tällaisen perättömän lausuman, ei sen sijaan tilanteita, joissa henkilö salaa asioiden oikean laidan. Aktiivisen, tietyn henkilön vanhemmuutta koskevan perättömän lausuman tilanteissakin henkilö voi oikaista lausumansa myös oikeusgeneettisen tutkimuksen jälkeen ja näin välttyä erityissäännöksen mukaiselta rangaistusvastuulta.

Erityissäännöksissä rangaistusuhkana on sakkoa, ja ne sisältävät nimenomaisen toissijaisuuslausekkeen. Ankarammin rangaistavia, näissä tapauksissa tilanteesta riippuen kysymykseen tulevia rangaistussäännöksiä ovat rekisterimerkintärikos (RL 16:7), väärän todistuksen antaminen viranomaiselle (RL 16:8) ja petos (RL 36:1). Jos henkilö syyllistyy tekoon, johon soveltuisi useita rangaistussäännöksiä, asiaan sovelletaan yleisiä rikosten yhtymistä koskevia lähtökohtia. Näin ollen joko katsotaan, että ankarammin rangaistava säännös kattaa myös lievemmän rikoksen, tai että molemmat säännökset tulevat yhtä aikaa sovellettaviksi.

Se, että menettely ei ole osaltaan johtanut siihen, että isyyttä tai äitiyttä ei ole vahvistettu, ei ole ollut erityissäännösten mukaan rangaistavaa, eikä se olisi sitä myöskään ehdotetun vanhemmuuslain mukaan.

Erityissäännökseen liittyvä oikaisumahdollisuus ja säännöksen toissijaisuus useampaankin ankarammin rangaistavaan rikokseen nähden ilmentävät erityissäännöksen täydentävän rangaistussäännöksen luonnetta. Rangaistussäännöksenä myös sen laajentamista koskevat vaatimukset kriminalisointiperiaatteiden edellyttämästä rangaistavaksi säätämistä viimeisenä keinona (*ultima ratio* –sääntö) ja vastaavasti perustuslakivaliokunnan edellytys tällaisen rangaistavaksi säätämisen painavasta yhteiskunnallisesta tarpeellisuudesta.

Tällaista tarpeellisuutta ei, ottaen huomioon myös ensisijaisesti sovellettavat ankarammat rangaistussäännökset, ole osoitettu kuluneiden yli 50 vuoden aikana. Voimassa olevan ja ehdotetun sääntelyn näkökulmasta asiaan vaikuttaa muun muassa se, että väärä positiivinen vahvistaminen aiheuttaa sen, että väärä isyys voidaan pääsääntöisesti kumota vain oikeusteitse ja siihen sisältyy määräaikarajoitteita, kun taas jälkimmäisessä tapauksessa isyyden vahvistamisasia voidaan hoitaa ja asiaan palata matalalla kynnyksellä sosiaalitoimessa määräajoista riippumatta.

Oikeusministeriö ei pidä perusteltuna laajentaa kriminalisointisäännöksiä nyt käsillä olevan, lähinnä voimassaolevien lakien teknistä yhdistämistä koskevan hankkeen yhteydessä.

- Oikeusministeriö ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä esitettyjen kommenttien perusteella.

2.13 *Naisparien hedelmöityshoitotilanteet ja valinnanmahdollisuus*

Lähes kaikki tähän asiakohtaan kantaa ottaneet asiantuntijatahot kannattavat naisparien valinnanvapauden laajentamista siten, että siittiöiden valinnasta riippuu, voidaanko lapselle vahvistaa toiseksi vanhemmaksi siittiöt luovuttanut mies vai synnyttävän äidin parisuhdekumppani. *Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirin* mukaan naisparien hedelmöityshoidolla luovutetuilla siittiöillä alkunsa saaneen lapsen isyyden vahvistaminen on kuitenkin monitahoinen kysymys. Terveydenhuollon ammattilaisilta edellytetään kyvykkyyttä monipuoliseen neuvontaan, jotta luovuttaja ymmärtää, mitä juridinen vanhemmuus tarkoittaa. Asia ei ole myöskään syntyvän lapsen kannalta ongelmaton, esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsi tosiasiallisesti elää kahden äidin kanssa ja suhde biologiseen isään jää etäiseksi. Myös naisparin ei-synnyttävän osapuolen oikeusturvan kannalta tilanne on haastava, sillä ehdotus huonontaa ei-synnyttäjän asemaa ja oikeuksia mm. mahdollisessa erotilanteessa tai biologisen äidin menehtyessä. Sairaanhoitopiirin mukana olisi myös hyvä tarkentaa, onko hedelmöityshoitolain 16 §:n mukainen luovuttajan suostumuksen peruuttaminen mahdollista ja mikä on mahdollisen peruuttamisen vaikutus vanhemmuuden määräytymiseen. *Naisjärjestöjen Keskusliitto* painottaa, että naisparin tulee saada tarpeeksi kattavasti tietoa valinnanvapauden laajenemisen ja valintojen tekemisen oikeudellisista vaikutuksista ennakkoon. *Espoon kaupungin* mukaan on tärkeä huolehtia siitä, että myös siittiöitä luovuttavat miehet saisivat riittävästi tietoa tästä optiosta. Lisäksi kaupungin mukaan olisi tärkeää, että kuten muistakin lomakkeista, myös hedelmöityshoitotodistuksen muodosta ja sisällöstä säädettäisiin tarkasti ja että tämä kaikille hedelmöityshoidoissa asioiville samansisältöinen todistus olisi heti käytössä vanhemmuuslain voimaan tullessa.

Sateenkaariperheet ry:n ja *Monimuotoiset perheet –verkoston* mukaan siittiöiden valinta tulisi mahdollistaa myös naisen ja miehen muodostamille pareille. Mainittujen tahojen ja *Seta ry*:n mukaan puolison suostumus ei tulisi olla vaatimuksena hedelmöityshoitojen saamiselle, jos hoidot eivät vaikuta puolison oikeudelliseen asemaan. Sateenkaariperheet ry:n mukaan hedelmöityshoitoja tulee voida antaa henkilölle sukupuolesta riippumatta (1, 2, 13 ja 16.2 §) ja toivoo myös niin sanottujen RIVF-hoitojen (toisen osapuolen hedelmöitetty munasolu istutetaan toisen osapuolen kohtuun) laillisuuden selkeyttämistä ja sen selkeyttämistä, että naisparin hedelmöityshoito voidaan tehdä myös niin, että toinen puolisoista saatetaan raskaaksi toisen puolison siittiöillä. Tasa-arvovaltuutetun mukaan hedelmöityshoitolakia on tärkeä tarkastella sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten erityistilanteiden kannalta viimeistään translain uudistamisen yhteydessä. Juridinen sukupuoli ei saisi estää hedelmöityshoitojen antamista, jos niitä tarvitsevalla on kohtu.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö toteaa, että lakia hedelmöityshoidoista (1237/2006, hedelmöityshoitolaki) on arvioitu ja tarkoitettu muutettavaksi vanhemmuuslakia koskevan esityksen yhteydessä vain siltä osin, kuin se on nyt ehdotetun naisparin valinnanvapautta koskevan ehdotuksen mukaan välttämätöntä. Hedelmöityshoitolakia koskevien laajempien muutostarpeiden arviointi jää näin ollen tämän lainsäädäntöhankkeen ulkopuolelle. Mikään asiantuntijataho ei ole esittänyt huomautuksia muutettavaksi ehdotetun 16 §:n 2 momentin sisältöön.

Oikeusministeriö toteaa, että saman pykälän 3 ja 4 momenteissa säädetään suostumuksen peruuttamisesta ja siihen liittyvistä kirjauksista. Luovuttaja voi näiden säännösten nojalla peruuttaa suostumuksensa, mutta peruutuksella ei ole vaikutusta siltä osin kuin luovuttajan sukusoluja on jo käytetty hedelmöityshoitoon ennen kuin hoitoa antava palvelujen antaja on saanut peruutuksesta tiedon. Pykälän 4 momentti koskee erityisesti tilanteita, joissa luovuttajan suostumus liittyy isyyden vahvistamista koskevan suostumuksen peruuttamiseen. Momentin mukaan sekä peruutuksen vastaanottaneen että siitä ilmoituksen saaneen palvelujen antajan on huolehdittava siitä, että käyttämättömiä sukusoluja sisältäviin astioihin merkitään vastaanottaneen palvelujen antajan antama uusi luovuttajan tunnus, josta käy ilmi, ettei suostumusta isyyden vahvistamiseen ole.

Suostumuksen peruuttamista koskeva sääntely on yleistä sukusolujen luovuttamiseen liittyvää sääntelyä, joka liittyy kaikkeen hedelmöityshoitoon luovutetuilla sukusoluilla. Lain 16 §:n 4 momentissa on erityisesti otettu huomioon menettely, jota on tarpeen noudattaa peruutettaessa isyyden vahvistamista koskevaa suostumusta. Sukusolujen luovuttamista koskevaa yleistä sääntelyä ei ole tarpeen muuttaa naisparien valinnanvapautta koskevan muutoksen vuoksi. Ei olisi myöskään raskaana olevan naisen kannalta kohtuullista, että suostumuksen isyyden vahvistamisesta voisi peruuttaa vielä sen jälkeen, kun hedelmöityshoitoa olisi jo annettu ja hedelmöityshoitoa saanut nainen olisi saatettu raskaaksi. Oikeusministeriö ei pidä perusteltuna muuttaa hallituksen esityksessä ehdotettua sääntelyä lakivaliokunnan kuulemien asiantuntijoiden tai lakivaliokunnan jäsenten esittämien kysymysten perusteella.

Hedelmöityshoitopalveluiden antajan on jo voimassa olevan hedelmöityshoitolain 9 §:n mukaan ennen hoidon antamista selvitettävä hoitoa saavalle hoidon tuloksena syntyvän lapsen ja muiden osapuolten oikeudellinen asema. Sukusolujen luovuttajalle on ennen suostumuksen vastaanottamista selvitettävä lain 16 §:n 1 momentin sukusolujen luovuttamiseen liittyvät lääketieteelliset ja oikeudelliset seikat. Jos hedelmöityshoidossa käytetään luovutettuja sukusoluja tai alkioita, palvelujen antajan on lisäksi annettava hoitoa saavalle tietoja hoidon tuloksena syntyvän lapsen biologisen alkuperän mahdollisista vaikutuksista perheenjäsenten keskinäisiin suhteisiin ja siitä, miten mahdollisia ongelmia voidaan ehkäistä tai lievittää. Palvelujen antajan on järjestettävä hoitoa saavalle mahdollisuus keskustella näistä kysymyksistä asiantuntijan kanssa.

Hedelmöityshoitotodistusta koskevan lomakkeen tarpeellisuudesta on keskusteltu sosiaali- ja terveysministeriön kanssa jo äitiyslain voimaantulon yhteydessä ja asiasta on keskusteltu myös vanhemmuuslain valmistelun yhteydessä. Kuten esityksen jaksosta 10 käy ilmi, oikeusministeriö pitää perusteltuna sitä, että hedelmöityshoitoon liittyviä suostumusasiakirjoja ja hedelmöityshoitotodistusta koskevat asiakirjamallit suunnitellaan siten, että ne ohjaavat hedelmöityshoitoklinikoita hoitoa saavien ja sukusoluja luovuttajien neuvonnassa ja siten, että niistä välittyy tarpeelliset tiedot selkeästi myös asiakirjoja myöhemmin käsitteleville viranomaisille. Koska hedelmöityshoitolaissa tarkoitetut asiakirjat ovat potilaan asemasta ja oikeuksista annetussa laissa tarkoitettuja potilasasiakirjoja, niiden sisällöstä ja muodosta antaa tarkempia ohjeita sosiaali- ja terveysministeriö eikä oikeusministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriö on lähettänyt hedelmöityshoitoklinikoille äitiyslain voimaantulon yhteydessä kirjeen (27.3.2019, STM/1084/2019), jossa määritellään hedelmöityshoitotodistukseen kirjattavat seikat. Sosiaali- ja terveysministeriöstä saadun

tiedon mukaan edellä mainittuja asiakirjoja tullaan yhtenäistämään ennen vanhemmuuslain voimaantuloa.

- Oikeusministeriö ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä esitettyjen kommenttien perusteella.

2.14 Lapsen oikeus tuntea alkuperänsä

Lakivaliokunta on pyytänyt oikeusministeriötä pohtimaan myös sitä, olisiko mahdollista erottaa lapsen juridinen vanhemmuus ja biologisen alkuperän tunteminen sekä sitä, että lapsella olisi oikeus tuntea biologinen alkuperänsä tietyissä tilanteissa aiemmin kuin vasta 18 vuotta täytettyään. Esimerkkinä on mainittu tilanne, jossa naispari saa hedelmöityshoidolla lapsen ja ei-synnyttäneestä osapuolesta tulisi lapsen juridinen vanhempi.

Oikeusministeriö:

Hedelmöityshoidoista annettuun lakiin on hallituksen esityksessä ehdotettu tehtäväksi vain sellaisia muutoksia, jotka ovat välttämättömiä naisparien valinnanvapautta koskevan muutoksen mahdollistamiseksi. Hedelmöityshoitolain laajempi tarkastelu ei kuulu tämän lainsäädäntöhankkeen piiriin.

Lapsen oikeus tuntea biologinen alkuperänsä naisparien hedelmöityshoitoa koskevassa tilanteessa liittyy hedelmöityshoidoista annetun lain 23 §:ään sisältyvään yleiseen lapsen tiedonsaantioikeutta koskevaan säännökseen ja sen sisältämään 18 vuoden ikärajaan. Hedelmöityshoitolakiin sisältyvä lapsen tiedonsaantioikeutta koskevan yleisen ikärajan laskeminen on erillinen kysymys nyt käsiteltävänä olevasta äitiys- ja isyyslakien yhdistämisestä ja naisparien valinnanvapauden lisäämisestä. Hedelmoityshoitojen avulla syntyneen lapsen oikeudellisen vanhemman määräytymisestä ja hänen oikeudestaan tuntea biologinen alkuperänsä säädetään erillisissä laeissa, joten nämä kaksi asiaa on jo nyt erotettu toisistaan. Olisi lasten yhdenvertaisen kohtelun näkökulmasta ongelmallista, jos naisparin hedelmöityshoidoilla alkunsa saaneeseen lapseen sovellettaisiin lapsen tiedonsaantioikeuden osalta erilaisia edellytyksiä kuin nais-miesparien hedelmöityshoidoista alkunsa saaneisiin lapsiin. Erilainen kohtelu edellyttäisi erityisiä perusteita, eikä sellaisena voida pitää pelkästään sitä, että lapsi on syntynyt kahden naisen muodostamaan perheeseen.

2.15 Kansalaisuuslaki ja kotikuntalaki

Maahanmuuttovirasto on todennut, että kansalaisuuslain muutoshankkeessa on esitetty kumottavaksi sellaisia säännöksiä, joita vanhemmuuslain uudistamisen yhteydessä on esitetty muutettavaksi. Koska molemmat lakiehdotukset ovat tulossa voimaan samanaikaisesti, Maahanmuuttovirasto kysyy, onko nyt ehdotettu esitys ja luonnosteltu esitys ristiriidassa keskenään.

Sateenkaariperheet ry on todennut, että vanhemmuuslakiehdotuksen 68 § tulisi korvata kotikuntalakiin tehtävillä muutoksilla samalla tekniikalla kuin on ehdotettu tehtäväksi kansalaisuuslain osalta.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö on tiedustellut Maahanmuuttoviraston esiin tuomaa asiaa sisäministeriöstä ja toteaa 26.10.2021 sähköpostitse saamansa selvityksen perusteella, että sisäministeriön maahanmuutto-osasto on hyväksynyt vanhemmuuslain yhteydessä ehdotettavien kansalaisuuslain muutosten muotoilut. Oikeusministeriö on uudistanut tiedustelunsa 5.5.2022 ja myös päivitetyn selvityksen mukaan kansalaisuuslakiin esitetyt muutokset ovat asianmukaisia. Koska vanhemmuuslakia ja siihen liittyviä lakeja ei ole vielä hyväksytty ja vahvistettu, ei lausuntokierroksella ollut esitysluonnos kansalaisuuslain muuttamiseksi sisältänyt viittauksia vanhemmuuslakiin. Sisäministeriö on selvityksessään 6.5.2022 tuonut esiin, että sen valmistelema kansalaisuuslain muuttamista koskeva hallituksen esitys (HE 64/2022 vp) on annettu eduskunnalle 28.4.2022. Sen jaksossa 11 ”Suhde muihin esityksiin” on huomioitu myös vanhemmuuslain yhteydessä tehtävät muutokset.

Valtiovarainministeriöstä saadun tiedon mukaan valtiovarainministeriössä on valmisteilla kotikuntalain kokonaisuudistus. Kotikuntalakiin tehtävien muutosten yhteydessä on tarkoituksena tehdä tarpeelliset muutokset siten, että vanhemmuuslain 68 § tulisi tarpeettomaksi.

- Oikeusministeriö ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä esitettyjen kommenttien perusteella.

2.16 Laki lapsen elatuksesta ja perintökaari

Etävanhempien Liitto ry toteaa, että esityksessä ei ole otettu huomioon vanhemmuuslain vaikutusta muun muassa lapsen elatuksesta säädettyyn lakiin tai perintökaareen.

Oikeusministeriö:

Lakiesitykseen sisältyy muutosehdotus lapsen elatuksesta annetun lain 13 §:n muuttamisesta. Oikeusministeriö ei ole katsonut tarpeelliseksi perintökaaren muuttamista eikä Etävanhempien Liitto ry ole myöskään perustellut, miltä osin se katsoo, että perintökaarta tulisi lakiesityksen myötä muuttaa.

- Oikeusministeriö ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä esitettyjen kommenttien perusteella.

2.17 Lakien voimaantulo, asiakirjamallit ja koulutus

Lastenvalvojat ry kritisoi lakien voimaantuloa 1.1.2023 ja esittää epäilyksen siitä, ovatko tarvittavat sähköiset asiakirjat valmiita, kun muutos tulee voimaan. Myös *Kuntaliitto* painottaa sitä, että tietojärjestelmät neuvoloiden ja Digi- ja väestötietoviranomaisen välillä on rakennettava niin, että niistä ei aiheudu lisäkustannuksia kunnille. Lisäksi on tärkeää, että uudet asiakirjamallit ovat ajoissa valmiit ja viranomaisten käytettävissä, kun laki astuu voimaan. Muun muassa *Lapsiasiavaltuutettu, Espoon kaupunki* ja *Lastenvalvojat ry* ovat painottaneet koulutuksen tärkeyttä lain voimaantulon yhteydessä.

Lakivaliokunta on pyytänyt oikeusministeriötä arvioimaan vielä lain voimaantuloa ottaen huomioon, että lakia ei ole voitu eduskunnassa käsitellä budjettilakiaikataulussa ja sen,

että hallituksen esityksessä on todettu, että lain täytäntöönpanon vaatimat toimet edellyttävät noin vuoden mittaisen ajan lain vahvistamisen ja voimaantulon välillä.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö pitää kuultujen asiantuntijoiden tavoin erittäin tärkeänä sitä, että lain täytäntöönpanoon liittyvien lomakemallien päivittäminen ja sähköisen ennakkotunnustamisjärjestelmän toteuttaminen aloitetaan riittävän ajoissa, jotta kaikki tarvittavat lomakkeet ja järjestelmät olisivat valmiit vanhemmuuslain tullessa voimaan. Lomakemallien päivittämisestä ja suunnittelusta vastaa aiempaan tapaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ja sähköisen ennakkotunnustamisjärjestelmän suunnittelusta ja toteuttamisesta vastaa Digi- ja väestötietovirasto. Lomakkeiden toteuttamisesta sähköiseen muotoon tulevat huolehtimaan hyvinvointialueiden käyttämät järjestelmätoimittajat, koska lait tulevat voimaan yhtä aikaa sote-uudistuksen kanssa.

Oikeusministeriö, valtiovarainministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, Digi- ja väestötietovirasto ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ovat yksimielisiä siitä, että on ensiarvoisen tärkeää pysyä alkuperäisessä voimaantuloaikataulussa. Jos sote-uudistus ja vanhemmuuslaki tulisivat voimaan eri aikoina, vanhat lomakkeet ja toimintamallit jouduttaisiin aluksi viemään uuteen sote-organisaatioon, mikä tarkoittaisi sitä, että näiden kahden uudistuksen yhtäaikaisesta täytäntöönpanosta saatavat kustannusedut eivät toteutuisi. Uudistusten eriaikaiseen voimaantuloon liittyvät hallinnolliset lisäkustannukset kohdistuisivat erityisesti tulevien hyvinvointialueiden IT-kustannuksiin. Lain voimaantulon viivästyminen tarkoittaisi myös sitä, että hallituksen esityksen sivulla 22 arvioidut lastenvalvojien työtyövoimaresurssisäästöt viivästyisivät. Konkreettinen sote-sektoriin kohdistuva vaikutus olisi myös sillä, että lain voimaantulon viivästyessä lastenvalvojat ja neuvolat joutuisivat käymään läpi kaksi isoa toimintatapamuutosta vain 6 kk – 1 vuoden sisällä. Uudistusten yhtäaikaisella voimaantulolla saavutettavien etujen vuoksi valtionvarainministeriö on sopinut Digi- ja väestötietoviraston kanssa, että virasto aloittaa lain voimaantulon edellyttämään ennakkotunnustamisrekisteriin liittyvät valmistelut jo vuoden 2022 alusta sen yleisten toimintamäärärahojen puitteissa, joita täydennetään vastaavasti, jos eduskunta hyväksyy vanhemmuuslain ja siihen liittyvät kustannukset valtion lisätalousarvioesityksen myötä vuonna 2022.

Kevään 2022 kuluessa sekä Digi- ja väestötietovirasto että Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ovat tehneet lain toimeenpanoon liittyviä valmistelutoimia niin pitkälle kuin se on ollut mahdollista ilman tietoa perustuslakivaliokunnan lausunnon ja lakivaliokunnan mietinnön sisällöstä. Lakivaliokunnan mietinnön valmistumisaikataululla on merkittävä vaikutus lain toimeenpanoon liittyvien asiakirjojen ja sähköisten järjestelmien suunnittelutyön viimeistelyssä, vaikka asiakirjat ja järjestelmät voidaan toteuttaa vasta eduskuntakäsittelyn päätyttyä ja lakien vahvistamisen jälkeen. Lain toimeenpanoon liittyvät koulutukset on myös suunniteltu alustavasti siten, että vanhemmuuslaki tulisi voimaan 1.1.2023. Koulutuksia on suunnitellaan tarkemmin oikeusministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön, Digi- ja väestötietoviraston ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kesken kokouksessa 17.5.2022.

- Oikeusministeriö ei pidä perusteltuna muuttaa ehdotettua lain voimaantuloajankohtaan liittyvää sääntelyä esitettyjen kommenttien perusteella.

2.18 Vanhemmuuslain säännösten takautuva soveltaminen vanhemmuuden kumoamista koskeviin lainvoimaisiin tuomioistuinratkaisuihin

Lakivaliokunta on erikseen tiedustellut eräiden asiantuntijoiden (korkein oikeus, professori Markku Helin, professori Urpo Kangas, Varsinais-Suomen käräjäoikeus) mielipidettä vanhemmuuslain takautuvasta soveltamisesta vanhemmuuden kumoamista koskeviin lainvoimaisiin tuomioistuinratkaisuihin. Asiaa koskeva lausuntopyyntö on esitetty myös eduskunnan perustuslakivaliokunnalle, mutta perustuslakivaliokunta on lausunnossaan PeVL 26/2022 vp esitetyillä perusteilla päätynyt siihen, että se ei arvioi lakivaliokunnan lausuntopyynnössä esitettyjä sääntelyvaihtoehtoja. Lakivaliokunnan kuulemista asiantuntijoista *korkein oikeus*, *professori Markku Helin* ja *professori Urpo Kangas* eivät ole pitäneet mahdollisena vanhemmuuslain tai tiettyjen vanhemmuuslain säännösten takautuvaa soveltamista, jos samassa asiassa on aiemmin annettu lainvoimainen tuomioistuinratkaisu.

Professori Urpo Kangas on lausunnossaan kuitenkin viitannut Norjan lapsilainsäädäntöön sisältyvään säännökseen, jonka nojalla on mahdollista käsitellä uudelleen tuomioistuimessa aikaisemmin ratkaistu isyyttä koskeva asia. Lisäksi hän on ehdottanut oikeudenkäymiskaaren 31 luvun määräaikasäännöksiin lisättävää säännöstä, jonka nojalla vanhemmuuden vahvistamista koskevaan asiaan liittyvä purkuhakemus voitaisiin käsitellä pääsääntöisestä viiden vuoden määräajasta riippumatta.

Varsinais-Suomen käräjäoikeus on todennut, että aikaisempien ratkaisujen oikeusvoimavaikutuksesta riippuu, miten aiemmin käräjäoikeudessa käsiteltäviä kanteita on käsiteltävä uuden lain voimaan tullessa. Mikäli kanne on jätetty esimerkiksi prosessinedellytysten puuttumisen vuoksi enemmälti tutkimatta, voidaan kanne nostaa uudestaan, koska siihen ei ole annettu oikeudellisesti sitovaa ratkaisua. Mikäli kanne taas on sisällöllisesti tutkittu ja kanne hylätty, tulee lainvoiman saanut ratkaisua vaatia purettavaksi oikeudenkäymiskaaren 31 luvun mukaisesti. Käräjäoikeus kuitenkin piti mahdollisena, että vanhemmuuslain siirtymäsäännöksiin voisi lisätä määräyksen, että esimerkiksi kahden vuoden määräajan sisällä lain voimaantulosta nostettuja isyyden kumoamista koskevia kanteita ei voida jättää tutkimatta sillä perusteella, että kannetta ei ole nostettu vanhemmuuslain 50 §:n (isyyslain 44 §:n) mukaisessa määräajassa.

Korkein oikeus on pitänyt mahdollisena ja perusteltuna, että vanhemmuuslain voimaantulosäännöksiä muutettaisiin siten, että niihin kanteisiin, jotka ovat vireillä vanhemmuuslain voimaan tullessa, sovellettaisiin äitiyslain 38 §:n 2 momentin tai isyyslain 44 §:n 2 momentin sijaan vanhemmuuslain 50 §:n 2 momenttia. Lain voimaan tullessa vireillä olevissa asioissa ryhdyttäisiin näin ollen soveltamaan uuden lain mukaisia lievempiä edellytyksiä. Korkeimman oikeuden mukaan oikeusvarmuutta koskeville näkökohdille ei ole näissä tapauksissa välttämätöntä antaa niin vahvaa painoarvoa kuin jo lainvoimaisesti ratkaistuissa tapauksissa.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö on ensin lakivaliokunnalle 18.10.2021 antamassaan lisäselvityksessä ja sitten perustuslakivaliokunnalle 9.11.2021 antamassaan lausunnossa todennut, että se ei pidä esitetyn perusteella mahdollisena poiketa periaatteesta, jonka mukaan tuomiostuinten ratkaisemien lainvoimaisten tapausten pysyvyyttä suojaavat oikeusvaltion perusperiaatteet tuomioistuinten riippumattomuudesta ja tuomioistuinten lainvoimaisten ratkaisujen oikeusvoimasta. Oikeusministeriö on lausunut perustuslakivaliokunnalle 9.11.2021 esittämässään lausunnossa tästä

asiakokonaisuudesta seuraavalla tavalla (ote oikeusministeriön lausunnosta perustuslakivaliokunnalle sisältää kaikki lakivaliokunnalle 18.10.2021 esitetyt argumentit ja täydentää niitä):

> ”Lakivaliokuntakäsittelyn aikana on noussut esiin myös kysymys mahdollisuudesta soveltaa vanhemmuslain vanhemmuuden kumoamiskanteen nostamiseen liittyviä määräaikasäännöksiä takautuvasti tuomioistuinten ennen vanhemmuuslain voimaantuloa ratkaisemiin tapauksiin. On muun muassa ehdotettu, että vanhemmuuslakiin lisättäisiin säännös, jonka mukaan esimerkiksi kahden vuoden määräajan sisällä lain voimaantulosta nostettuja isyyden kumoamista koskevia kanteita ei voitaisi jättää tutkimatta sillä perusteella, että kannetta ei ole nostettu vanhemmuuslain 50 §:n (isyyslain 44 §:n) mukaisessa määräajassa. Huomiota on kiinnitetty myös tuomioistuinratkaisujen eroavaisuuksiin siinä suhteessa, että kanne on voitu jättää tutkimatta tai hylätä. Toisaalta esiin on tuotu myös mahdollisuus ottaa asia huomioon lainvoiman saaneen tuomion purkamista koskevissa oikeudenkäymiskaaren 31 luvun säännöksissä.
>
> Lainvoimaisten tuomioistuinratkaisujen pysyvyyttä suojaavat oikeusvaltion perusperiaatteet tuomioistuinten riippumattomuudesta ja tuomioistuinten lainvoimaisten ratkaisujen oikeusvoimasta. Tuomioistuinten riippumattomuus lainkäyttötoiminnassaan on oikeusvaltion perusta. Lakiehdotus, jolla pyrittäisiin lainvoimaisten tuomioiden muuttamiseen takautuvasti, olisi lähtökohtaisesti ongelmallinen perustuslain turvaaman valtiovallan jaon ja tuomioistuinten riippumattomuuden kannalta (PeL 3 §). Perustuslain esitöissä on erikseen nimenomaisesti todettu, että tuomioistuinten riippumattomuus tarkoittaa riippumattomuutta lainkäyttötoiminnassa myös lainsäätäjästä:
>
> ”*Tuomioistuinten riippumattomuudella tarkoitetaan sitä, että tuomioistuinten tulee olla lainkäyttötoiminnassaan riippumattomia muiden tahojen vaikutuksesta. Tämä koskee niin lainsäätäjää, hallitusvallan käyttäjää ja viranomaisia kuin esimerkiksi oikeusriidan osapuoliakin*.” (HE 1/1998 vp s. 76)
>
> Myös perustuslakivaliokunta on itse aiemmin tarkastellut valtiollisten tehtävien jakoa ja tuomioistuinten riippumattomuutta esimerkiksi lausunnossaan PeVL 35/2005 vp. Valiokunnan käsiteltävänä olleessa hallituksen esityksessä pyrittiin antamaan hallintoviranomaiselle toimivalta muuttaa hallinto-oikeuden lainvoimaisia ratkaisuja, jos ne ovat ristiriidassa korkeimman hallinto-oikeuden lausuntokäytännön kanssa. Valiokunta totesi lausunnossaan mm., että
>
> ”*Tuomioistuinten riippumattomuus liittyy kiinteästi perustuslain 21 §:n säännöksiin oikeusturvasta ja oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Merkityksellisiä ovat myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen määräykset jokaisen oikeudesta oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin lailla perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa. Käsitteeseen "tuomioistuin" sisältyy Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen kannan mukaan toimivalta antaa sellaisia sitovia päätöksiä, joita viranomainen ei voi muuttaa yksityisen asianosaisen vahingoksi, minkä lisäksi sitovien päätösten antamisvalta on ymmärrettävä osaksi tuomioistuimen riippumattomuutta*” (PeVL 35/2005 vp s. 2).

Valiokunta totesi lausunnossaan lisäksi, että (alleviivaus lisätty):

”*Viranomaisen oikaisutoimivallan edellytyksenä on ehdotuksen mukaan korkeimman hallinto-oikeuden samanlaisessa asiassa antama hallinto-oikeuden päätöksestä poikkeava ratkaisu. Tältä osin ehdotus on ongelmallinen tuomioistuinten välisten suhteiden näkökulmasta, sillä kukin tuomioistuin on riippumaton myös oikeuslaitoksen sisällä. Ylempi tuomioistuin ei perustuslain 3 §:n 3 momentin esitöiden mukaan saa pyrkiä vaikuttamaan alemman tuomioistuimen ratkaisuun yksittäistapauksessa. Ylimpien tuomioistuinten ennakkopäätöksillä on lähinnä oikeuskäytännön yhtenäisyyttä turvaavaa tuomioistuimia ohjaavaa merkitystä, mutta ei välitöntä oikeudellista sitovuutta yksittäisten oikeustapausten ratkaisussa*” (HE 1/1998 vp, s. 76) (PeVL 35/2005 vp s. 3).

Lainvoimaisia tuomioita voidaan purkaa tai poistaa vain ylimääräisin muutoksenhakukeinoin. Niistä säädetään oikeudenkäymiskaaren 31 luvussa. Ratkaisun tekee eräin pienin poikkeuksin korkein oikeus.

Lähtökohtaisesti tavallisena lakina ei voitane säätää lakia, joka pyrkisi lainvoimaisten tuomioiden purkamiseen suoraan lain nojalla, vaan tämä toimintatapa edellyttäisi erittäin poikkeuksellisten perusteiden käsillä oloa. Esimerkkinä tällaisesta säännöksestä on voimassa olevan isyyslain (11/2015) 65 §:n 2 momentti, jossa todetaan, että

”*Isyyden vahvistamista koskeva kanne, joka on vireillä tämän momentin tullessa voimaan tai joka tulee vireille tämän lain tultua voimaan, voidaan tutkia sen estämättä, että tuomioistuin on aikaisemmin jättänyt isyyden vahvistamatta isyyslain voimaanpanosta annetun lain 7 §:n 2 momentin nojalla*”.

Vaikka laki isyyslain voimaanpanosta (701/1975) on sittemmin kumottu, on vastaava säännös vireille tulevien kanteiden osalta sisällytetty myös vanhemmuuslakia koskevan lakiesityksen 73 §:ään, koska tarve mainitulle sääntelylle on edelleen olemassa. Voimassa olevaa isyyslakia koskeva hallituksen esitys (HE 91/2014 vp) käsiteltiin perustuslakivaliokunnassa, mutta mainitun säännöksen lainvoimaisten tuomioistuinratkaisujen oikeusvoimaan kajoava luonne ei tuolloin herättänyt erityistä keskustelua perustuslakivaliokunnan käsittelyssä (PeVL 46/2014 vp).

Tähän erittäin poikkeukselliseen ratkaisuun päädyttiin siksi, että kyseinen isyyslain voimaanpanolain ns. vanhoja au-lapsia (ennen vuoden 1975 isyyslain voimaantuloa eli ennen 1.10.1976 avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia) koskeva määräaikasäännös oli todettu Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa jopa neljään kertaan liian joustamattomaksi vuosina 2010 ja 2013 (tapaukset *Grönmark v. Suomi* (6.7.2010), *Backlund v. Suomi* (6.7.2010), *Laakso v. Suomi* (15.1.2013) ja *Röman v. Suomi* (29.1.2013). Myös korkein oikeus oli ratkaisussaan KKO 2012:11 katsonut, että kyseinen kanneaikaa koskeva säännös oli perustuslain 106 §:n nojalla jätettävä soveltamatta, koska se oli ilmeisessä ristiriidassa perustuslain ja sen 10 §:ssä turvatun yksityiselämän suojaa koskevan säännöksen kanssa. Korkeimman oikeuden kannanotto ja edellä mainitut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut olivat tuoneet selkeällä tavalla esiin, että vuoden 1975 isyyslain voimaanpanolain 7 §:n 2 momentti oli sekä perustuslain että

Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastainen. Tämän kiistattoman perus- ja ihmisoikeusongelman korjaamiseksi jouduttiin punnitsemaan tuomioistuinten riippumattomuutta ja yksityiselämän suojaa koskevaa perusoikeuden toteutumista keskenään ja säädettiin edellä todettu isyyslain 65 §:n 2 momentin poikkeussäännös, jonka nojalla isyyden vahvistamista koskeva kanne voidaan tutkia uudelleen siitä huolimatta, että tuomioistuin on aikaisemmin jättänyt isyyden vahvistamatta.

- Tällä hetkellä oikeusministeriön tiedossa ei ole tilannetta, jotka täyttäisi vastaavat, äärimmäisen poikkeukselliset olosuhteet, joten oikeusministeriö ei katso, että tuomioistuimen lainvoimaisen ratkaisun oikeusvoimaa koskevasta periaatteesta olisi perusteltua näissä olosuhteissa erityissääntelyllä poiketa. Puheena olevan isyyslain 2 vuoden määräaikasääntelyn tai siihen liittyvän voimassaolevan joustomahdollisuuden puutteellisuuden osalta ei ole olemassa sellaista tuomioistuinkannanottoa, jossa olisi katsottu, että kanneaikasääntely olisi johtanut vastaavalla tavalla henkilön yksityiselämän suojan loukkaukseen.

Oikeusministeriö ei pidä myöskään mahdollisena puuttua lailla yksittäisiin tuomioistuinratkaisuihin. Esimerkiksi professori Jyränki on todennut asiasta näin:

”*Täysin kiellettynä täytyy lex in casu-muotoa pitää siinä tapauksessa, että sillä pyritään korvaamaan lainkäyttöratkaisu, ts. tuomioistuimessa annettava riita-, rikos- tai hallintoriita-asiaa koskeva ratkaisu*.” (Antero Jyränki, Valta ja Vapaus, 2003 s. 292)

Myöskään tapauskohtaisten yksittäislakien käytäntö ei tue sitä, että tätä teemaa voitaisiin lähteä ratkaisemaan tapauskohtaisen yksittäissääntelyn kautta (PeVL 41/2017 vp s. 3). Mahdollinen tuomion purkua koskeva hakemus vanhemmuuslain voimaantulon jälkeen tulisi näin ollen tehdä normaalikäytännön mukaisesti korkeimmalle oikeudelle, joka itsenäisesti arvioi tuomion purun edellytysten täyttymisen edellytykset.

- Edellä todetuilla perusteilla oikeusministeriö ei tue ehdotusta, jonka mukaan vanhemmuuslakiin lisättäisiin säännös, jonka nojalla kahden vuoden määräajan sisällä lain voimaantulosta nostettuja isyyden kumoamista koskevia kanteita ei voitaisi jättää tutkimatta sillä perusteella, että kannetta ei ole nostettu isyyslain 44 §:n mukaisessa määräajassa.

Edellä mainittujen takautuvaa soveltamista koskevien yleisten sisällöllisten näkökohtien lisäksi oikeusministeriö toteaa, että mainitun kaltainen kahden vuoden siirtymäaika olisi myös muodoltaan samankaltainen kuin jo kumottuun isyyslain voimaanpanosta annetun lain 7 §:n 2 momenttiin sisältynyt säännös, joka useaan kertaan on todettu joustamattomuutensa vuoksi Euroopan ihmisoikeussopimusten vastaiseksi.

Oikeusministeriö toteaa lisäksi, että ehdotettu säännös, jonka mukaan kahden vuoden määräajan sisällä lain voimaantulosta nostettuja isyyden kumoamista koskevia kanteita ei voitaisi jättää tutkimatta myöskään sillä perusteella, että kannetta ei ole nostettu uuden vanhemmuuslain 50 §:n mukaisessa määräajassa,

sallisi lähtökohtaisesti kaikkien isyyden kumoamiskanteiden uudelleen arvioinnin voimassa olevista tai ehdotetuista määräajoista, ehdotetuista joustomahdollisuuksista tai lapsen edusta riippumatta tai riippumatta siitä, onko asia jo lainvoimaisesti ratkaistu myös ehdotetun lain nojalla. Käytännössä tämä tarkoittaisi, että kahden vuoden ajaksi avattaisiin mahdollisuus lukumäärältään arvaamattoman monille uudelleen nostetuille kanteille. Näin tehtäisiin merkityksettömäksi määräajan olemassa olon tarkoitus ylipäätään ja aiheutettaisiin tarpeetonta oikeudellista epävarmuutta.

- Ehdotettu säännös olisi oikeusministeriön arvion mukaan paitsi edellä kuvatulla tavalla oikeusvaltion perusperiaatteiden vastainen tuomioistuinten riippumattomuuden näkökulmasta, myös perustelematon sääntelyn tarkoituksenmukaisuuden ja oikeusvarmuuden näkökulmasta.

Lakivaliokuntakäsittelyssä on tuotu esiin myös mahdollisuus ottaa takautuvaa soveltamista koskeva asia huomioon lainvoiman saaneen tuomion purkamista koskevissa oikeudenkäymiskaaren 31 luvun säännöksissä. Oikeudenkäymiskaaren 31 luvun säännöksiä on ehdotettu muutettaviksi esimerkiksi siten, että sen 10 §:n 2 momentti kuuluisi seuraavasti: ”*Riita-asiassa annetun tuomion purkamista älköön haettako sen jälkeen kun viisi vuotta on kulunut siitä, kun tuomio sai lainvoiman, ellei hakemuksen tueksi esitetä erittäin painavia syitä tai ellei kysymys ole tuomioistuimen vanhemmuuslain (/2023) nojalla tekemästä ratkaisusta vanhemmuuden vahvistamista koskevassa asiassa*.”

Ylimääräistä muutoksenhakua koskeva oikeudenkäymiskaaren 31 luku on oikeusvaltion perusteiden kannalta hyvin merkittävää lainsäädäntöä. Vain tässä luvussa säädettyjen poikkeuksellisten edellytysten vallitessa voidaan rikkoa oikeusrauha ja ottaa riippumattoman tuomioistuimen lainvoimaisesti ratkaisema asia aineellisesti uudelleen käsiteltäväksi. Luvun säännöksiä sovelletaan yleisesti kaikenlaisiin tuomioistuimessa käsiteltäviin asioihin. Näistä syistä oikeudenkäymiskaaren 31 luvun uudistamiseen tulisi ryhtyä vain hyvin painavin perustein. Erityisen suurella varauksella tulisi suhtautua poikkeuksen tekemiseen joitakin tiettyjä, kuten juuri isyyttä koskevia, asioita varten. Vastaavanlaisia poikkeuksia ei oikeudenkäymiskaaren 31 luvussa tällä hetkellä ole. Lisäksi on syytä huomata, että ehdotettu säännös ei itsessään johtaisi tuomioiden purkamiseen, vaan vain siihen, ettei ylimääräistä muutoksenhakemusta jätettäisi myöhässä tehtynä tutkimatta. Lainvoimaisen tuomion purkaminen edellyttäisi yhä sitä, että se perustuisi esimerkiksi ilmeisesti väärään lain soveltamiseen.

- Oikeusministeriö ei tue ehdotusta, jonka mukaan vanhemmuuden kumoamiskanteita varten luotaisiin erityissääntelyä oikeudenkäymiskaaren ylimääräistä muutoksenhakua koskevaan sääntelyyn (OK 31 luku).

Tuomioistuinratkaisujen luonteen vaihtelevuuden osalta oikeusministeriö toteaa, että kysymys on itsenäisten ja riippumattomien tuomioistuinten ratkaisuista, joiden oikeellisuuteen oikeusministeriö ei voi ottaa kantaa. Yleisellä tasolla tuomioistuimen ratkaisuun tyytymätön voi hakea muutosta tavallisin muutoksenhakukeinoin eli valittamalla hovioikeuteen tai ylimääräisen muutoksenhaun kautta.”

Oikeusministeriö on samaa mieltä korkeimman oikeuden kanssa siitä, että koska kyse ei ole tuomioistuimessa vireillä olevien tapausten osalta lainvoimaisesti ratkaistusta tapauksesta, asiassa ei ole sellaista perustuslaista johtuvaa ongelmaa, joka estäisi asian ratkaisemisen korkeimman oikeuden ehdottamalla tavalla. Asian arvioinnissa tulee kuitenkin ottaa huomioon, että asian osapuolille, jotka ovat valmistautuessaan oikeudenkäyntiin luottaneet lainsäädännön sisällön pysyvyyteen, on muodostunut oikeutettuja oikeusturvaodotuksia. Jos lainsäädännön sisältö muuttuu kesken oikeusprosessin ja kenties vasta ylimmässä muutoksenhakuvaiheessa, osapuolille on muodostunut myös oikeudenkäyntikustannuksia, jota koskeva riskiarviointi on tehty tietyn lainsäädännön sisällön pohjalta. Koska kyse on siviilioikeudellisesta eikä rikosoikeudellisesta kanteesta, ei asiaa voida ratkaista niin sanotusti lievemmän lain periaatteen perusteella, koska lain lievemmät edellytykset riippuvat siitä, kumman osapuolen näkökulmasta asiaa tarkastelee. Vanhemmuuden vahvistamista tai kumoamista koskevan kanteen indispositiivisella luonteella ei myöskään ole merkitystä silloin, kun kyse on kannemääräaikoja koskevasta sääntelystä eikä asian aineellisoikeudellisesta ratkaisemisesta.

Kannemääräaikoja koskevan joustomahdollisuuden takautuva soveltaminen jo tuomioistuimessa vireillä oleviin asioihin olisi lisäksi poikkeuksellista, eikä toimintamallia, jossa lainsäädännön sisältö muuttuu kesken oikeusprosessin, ole tavanmukaisesti käytetty. Voimassa olevaa määräaikasääntelyä ei ole myöskään arvioitu oikeudellisilta perusteiltaan niin heikoksi, että poikkeaminen tavanomaisesta voimaantulosääntelystä olisi katsottava perustelluksi. Korkein oikeuskin on tuonut lausunnossaan esiin, että myös hallituksen esityksessä ehdotettu sääntelytapa on mahdollinen.

Edellä mainituilla perusteilla oikeusministeriö ei puolla korkeimman oikeuden ehdotuksen hyväksymistä, olkoonkin että niiden kanteiden lukumäärä, jota asia mahdollisesti koskisi, rajautuisi todennäköisesti yksittäisiin tapauksiin.

- Oikeusministeriö ei pidä tarpeellisena muuttaa ehdotettua sääntelyä.

Oikeusministeriö on tutustunut *professori Kankaan* viittaamaan Norjan lapsilain säännökseen (*Lov om barn og foreldre* 28 a §), jossa on poikkeussäännös sellaisia tilanteita varten, joissa on aiemmin annettu lainvoimainen ratkaisu isyysasiassa ilman DNA-tutkimusten tukea. Näissä tilanteissa asiassa on mahdollista teettää ensin DNA-tutkimus ja tutkia asia uudelleen siitä huolimatta, että asiassa on aiemmin annettu lainvoimainen tuomioistuimen ratkaisu. Säännökseen sisältyy myös muita isyysasioita koskeva poikkeussäännös, jossa säädetään poikkeuksesta lainvoimaisesti ratkaistun asian uudelleenkäsittelyä koskeviin määräaikoihin. Oikeusministeriö toteaa, että nyt vanhemmuuslain osalta käytävän keskustelun keskiössä ei ole asian uudelleenarviointi uuden saatavilla olevan DNA-tutkimusta koskevan näytön perusteella, joten Norjan lapsilainsäädännössä oleva poikkeus ei ole vertailukelpoinen nyt kyseessä olevaan tilanteeseen nähden.

3 Lakitekniset yksityiskohdat

Oikeusministeriö on käynyt läpi professori *Markku Helinin* ja *Lastenvalvojat ry*:n esittämät lakitekniset muutosehdotukset ja ottaa niihin kantaa vain siltä osin, kun niiden

osalta saattaa olla tarpeen muuttaa hallituksen esityksessä ehdotettuja säännösehdotuksia.

Professori Markku Helin on ehdottanut vanhemmuuslakiehdotuksen 18 §:n 2 momentin toiseen virkkeeseen sanamuodon muuttamista alta ilmenevällä tavalla (ehdotettu poisto yliviivattu ja ehdotettu täydennys lihavoitu):

18 § Tunnustamisen käyttöala

---

*Tunnustaa voidaan 1 momentissa säädetystä poiketen lapsi, jonka osalta isyys on todettu 3 §:n nojalla tai vanhemmuus vahvistettu 19 §:ssä tarkoitetun tunnustamisen perusteella, jos ne, joiden hyväksyminen 22 §:n mukaan tarvitaan, hyväksyvät tunnustamisen. Kun ~~tunnustaminen~~**vanhemmuus** vahvistetaan Digi- ja väestötietovirastossa, 3 §:n nojalla todettu tai 19 §:ssä tarkoitetun tunnustamisen perusteella vahvistettu vanhemmuus kumoutuu.*

- Oikeusministeriö toteaa, että muutettavaksi ehdotettu sanamuoto vastaa voimassaolevaa lainsäädäntöä eikä siitä ole todettu aiheutuvan tulkintaerimielisyyttä, mutta puoltaa sanamuodon muuttamista, jos lakivaliokunta katsoo muutoksen perustelluksi.

Professori Markku Helin on ehdottanut vanhemmuuslakiehdotuksen 4 luvun otsikkoa muutettavaksi siten, että siitä poistetaan viittaus vanhempaan, koska vainajasta tulee vanhempi vasta, kun vanhemmuus vainajan oikeudenomistajien suostumuksella vahvistetaan. Professori Helinin ehdotus on näin ollen seuraava (ehdotettu poisto yliviivattu):

4 luku ~~Vanhemman o~~Oikeudenomistajien suostumus vanhemmuuden vahvistamiseen

- Oikeusministeriö puoltaa otsikon muuttamista professori Helinin ehdottamaan muotoon, jos lakivaliokunta katsoo muutoksen perustelluksi. Mahdollinen muutos ei vaikuta lukuun sisältyvien säännösten sisältöön tai niiden tulkintaan.

35 § Lapsen puhevallan käyttäminen

Lastenvalvojat ry on ehdottanut, että 35 §:n 1 momenttia tarkennettaisiin siten, että pykälän sanamuoto ei rajaisi lapsen edustajaksi henkilökohtaisesti vain jotain tiettyä lastenvalvojaa, vaan kuka tahansa 8 §:n nojalla toimivaltainen lastenvalvoja voisi edustaa lasta. Perusteluiksi Lastenvalvojat ry esittää, että jos alun perin vanhemmuutta selvittänyt lastenvalvoja on esimerkiksi vaihtanut työpaikkaa tai on kuollut, tulee toisen lastenvalvojan pystyä käyttämään lapsen puhevaltaa.

Oikeusministeriö:

Oikeusministeriö pitää sinänsä selvänä, että 35 §:n 1 momentissa tarkoitettu lastenvalvoja ei tarkoita henkilökohtaisesti sitä yksittäistä lastenvalvojaa, joka on aiemmin 8 §:n nojalla selvittänyt vanhemmuuden, vaan säännöksen sanamuoto kattaa kaikki ne lastenvalvojat, joilla 8 §:n nojalla on toimivalta vanhemmuuden selvittämiseen. Säännöksen tarkoitusta on selvennetty säännöksen säännöskohtaisissa perusteluissa (s. 70) siten, että ”Lähtökohtaisesti kysessä on lastenvalvoja sillä hyvinvointialueella, jonka alueella lapsen synnyttäneen äidin tai lapsen kotikunta sijaitsee”.

- Oikeusministeriö katsoo, että muutettavaksi ehdotettua sanamuotoa ei ole tarpeen säännöskohtaisten perusteluiden valossa muuttaa, mutta jos lakivaliokunta katsoo muutoksen perustelluksi, ministeriö ei vastusta sanamuodon muuttamista esimerkiksi muotoon: ”se lastenvalvoja, joka voi 8 §:n nojalla selvittää vanhemmuuden”.

4 Oikeusministeriön täydentävät huomiot

Oikeusministeriö pyytää lakivaliokuntaa kiinnittämään vielä huomiota eräisiin lain toimeenpanon valmistelussa esille tulleisiin seikkohin, joiden pohjalta oikeusministeriö esittää lakivaliokunnalle täsmennettäväksi eräitä vanhemmuuslakiesitykseen liittyviä yksityiskohtia.

10 § Neuvottelun toimittaminen ja velvollisuus pysyä totuudessa

Ehdotetun pykälän 2 momentin mukaan ”Tietoja antaessaan lapsen synnyttäneellä äidillä, sillä, jonka isyys on todettu 3 §:n nojalla ja sillä, joka saattaa olla lapsen toinen vanhempi, on velvollisuus pysyä totuudessa.” Säännöksestä puuttuu viittaus henkilöön, jonka vanhemmuus on vahvistettu 19 §:ssä tarkoitetun tunnustamisen eli ennen lapsen syntymää annetun tunnustamisen perusteella.

Vaikka vanhemmuuden selvittämiselle tilanteessa, jossa lapsi on jo tunnustettu ennen syntymää, on harvoin tarvetta, tulisi ehdotetun lain 6 §:n 3 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa 3 §:n nojalla isäksi todettua ja 19 §:ssä tarkoitetun tunnustamisen perusteella isäksi vahvistettua henkilöä kohdella samalla tavoin. Näin ollen molempiin tulisi soveltaa yhtäläisesti velvollisuutta pysyä totuudessa, jos vanhemmuutta selvitetään vielä lapsen syntymän jälkeen.

Oikeusministeriö ehdottaa edellä mainituilla perusteilla, että lakivaliokunta muuttaisi 10 §:n 2 momentin seuraavaan muotoon (ehdotettu lisäys lihavoitu ja poistettavaksi ehdotettu yliviivattu):

Tietoja antaessaan lapsen synnyttäneellä äidillä, sillä, ***joka 3 §:n nojalla tai 19 §:ssä tarkoitetun tunnustamisen perusteella on tai joka saattaa olla lapsen toinen vanhempi,*** ~~*jonka isyys on todettu 3 §:n nojalla ja sillä, joka saattaa olla lapsen toinen vanhempi,*~~ *on velvollisuus pysyä totuudessa. Sama velvollisuus koskee myös tunnustamislausuman antamista, tunnustamisen hyväksymistä ja tunnustamisen johdosta toimitettua kuulemista.*

15 § Vanhemmuuden selvittämisestä laadittava pöytäkirja

Pykälän 1 momentin mukaan ”Lastenvalvojan on laadittava vanhemmuuden selvittämisestä pöytäkirja. Pöytäkirjaan tulee merkitä kaikki ne tiedot, joilla on merkitystä vanhemmuutta vahvistettaessa tai kumottaessa.”

Oikeusministeriön tietosuoja-asiantuntijat ovat tuoneet esiin, että säännökseen liittyvä merkityksellisyyttä kuvaava kriteeri tulisi muuttaa välttämättömyyttä kuvaavaksi kriteeriksi.

Pykälän 1 momentin tulisi siten kuulua (ehdotettu lisäys lihavoitu ja ehdotettu poisto yliviivattu):

Lastenvalvojan on laadittava vanhemmuuden selvittämisestä pöytäkirja. Pöytäkirjaan tulee merkitä kaikki ne tiedot, ***jotka ovat välttämättömiä*** ~~*joilla on merkitystä*~~ *vanhemmuutta vahvistettaessa tai kumottaessa.*

Muutos on perusteltu siksi, että pöytäkirjaan merkittävät tiedot sisältävät myös arkaluonteisia tietoja. Pykälässä käytetään tietosuoja-asetuksen 6 artiklan 3 kohdan mukaista sääntelyliikkumavaraa antaa yksityiskohtaisempia säännöksiä henkilötietojen luovuttamisesta. Tietosuoja-asetuksen mukaista kansallista sääntelyliikkumavaraa voidaan käyttää, kun henkilötietojen käsittely perustuu nyt ehdotetuin tavoin tietosuoja-asetuksen 6 artiklan 1 kohdan c alakohtaan, eli käsittely on tarpeen lakisääteisen velvoitteen noudattamiseksi. Säännös henkilötietojen luovuttamisesta rajoittuu siihen, mikä on välttämätöntä lain yleisen edun mukaisen tavoitteen varmistamiseksi, ja täyttää siten tietosuoja-asetuksen 6 artiklan 3 kohdan mukaisen oikeasuhtaisuuden vaatimuksen.

69 § Tarkemmat säännökset

Pykälän 2 momentin mukaan ”Oikeusministeriön asetuksella säädetään niistä vanhemmuuden selvittämiseen, tunnustamiseen ja vahvistamiseen liittyvistä asiakirjoista, jotka annetaan asianomaiseen tarkoitukseen vahvistetuilla lomakkeilla. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos vahvistaa käytettävien lomakkeiden kaavat.”

Ehdotetun vanhemmuuslain 45 §:n 2 momentin mukaan Digi- ja väestötietoviraston päätöksellä voidaan myös vahvistaa, että aviomies tai vanhemmuuden ennen lapsen syntymää tunnustanut henkilö ei ole lapsen isä. Asiallisesti kyse on isyyden kumoamisesta. Oikeusministeriö ehdottaa selvyyden vuoksi asetuksenantovaltuutta täydennettäväksi siten, että pykälän 2 momenttiin lisättäisiin myös vanhemmuuden kumoamiseen liittyvät asiakirjat.

Näin ollen pykälän 2 momentin tulisi siten kuulua (ehdotettu lisäys lihavoitu ja ehdotettu poisto yliviivattu):

Oikeusministeriön asetuksella säädetään niistä vanhemmuuden selvittämiseen, tunnustamiseen ~~*ja*~~***,*** *vahvistamiseen* ***ja kumoamiseen*** *liittyvistä asiakirjoista, jotka annetaan asianomaiseen tarkoitukseen vahvistetuilla lomakkeilla. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos vahvistaa käytettävien lomakkeiden kaavat.*

Sosiaalihuoltolaki

Oikeusministeriö tuo omana huomionaan lakivaliokunnan tietoon lisäksi, että hallituksen esityksen 9. lakiehdotukseen sisältyvä sosiaalihuoltolain (1301/2014) 14 §:n 2 momentin johdantokappaleen korjaus on sosiaali- ja terveysministeriöstä saadun tiedon mukaan tulossa käsitellyksi hallituksen esityksen HE 56/2021 vp eduskuntakäsittelyn yhteydessä.Tästä syystä vanhemmuuslain käsittelyn yhteydessä on tarpeen muuttaa vain mainitun momentin 13 kohdassa olevaa lakiviittausta.